

บทที่ 2

เอกสารและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการสร้างอัตลักษณ์การศึกษาอูร์สุลินของโรงเรียนเรยีนาเชลีวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยจะนำเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. ความสำคัญและความเป็นมาของการศึกษาอูร์สุลินและการสร้างอัตลักษณ์อูร์สุลิน
2. ทฤษฎีและแนวคิดของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาคาทอลิก

ความสำคัญและความเป็นมาของการศึกษาอูร์สุลินและการสร้างอัตลักษณ์อูร์สุลิน

มิติด้านศาสนาของการศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก ในช่วง 2 – 3 ทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1962 – 1965) ก่อให้เกิดความสับสนในเรื่องความหมายที่แท้จริงของ “โรงเรียนคาทอลิก” การขาดความชัดเจนในเรื่องของอัตลักษณ์ ทำให้โรงเรียนของพระศาสนจักรบางโรงเรียนไม่มีอะไรแตกต่างจากโรงเรียนของรัฐเลย ความห่วงใยของสมณกระทรวงเพื่อการศึกษาคาทอลิกปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในการเรียกร้องให้ฟื้นฟูอัตลักษณ์ของโรงเรียนคาทอลิกอย่างชัดเจน โดยให้คำนึงถึงมิติทางศาสนาในกิจกรรมการศึกษาอบรม ซึ่งต้องทำให้นักศรัทธามีความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งฝ่ายกายและวิญญาณ เป็นประเด็นหลักของการศึกษา ซึ่งที่สุดแล้ว มีชีวิตนิรันดร์เป็นเป้าหมายปลายทางสุดท้าย

หากจะกล่าวถึง อัตลักษณ์อูร์สุลิน (Ursuline Identity) แล้ว คงจะต้องกล่าวถึงประวัติชีวิตของท่านนักบุญอัญจลา (Angela Merici) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งคณะนักบวชอูร์สุลินเมื่อสี่ร้อยกว่าปีที่แล้ว (ปี ค.ศ.1535) ซึ่งยุคสมัยของท่านนักบุญอัญจลา เป็นยุคที่ผู้คนในยุโรป เริ่มต้นตัวกับอำนาจที่ตนเองมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญา มีความตระหนักในความเป็นเจ้าของสิ่งต่าง ๆ ในโลก มีความภาคภูมิใจในความสามารถของตนเอง จนกระทั่งเริ่มตีตนออกห่างเทพคาฟ้าดินและองค์พระเจ้าที่เคยนับถือ

ด้วยความเป็นหญิงแท้ จิตใจผูกพันและยึดมั่นในความเชื่อ ท่านนักบุญอัญจลา สามารถเอาชนะใจคนจำนวนมากได้ด้วยกุศโลบายอันเปี่ยมล้นของท่าน และการอ้าแขนออก ถ่อมตนรับใช้ผู้อื่น ท่านเป็นนักปฏิบัติธรรม ด้วยการบำเพ็ญภาวนาเป็นช่วงเวลายาวนานและด้วยการรับใช้คนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชั้น วรรณะ ตามความต้องการและสภาพแวดล้อมของคนเหล่านั้น ทุกลมหายใจ

ของท่านเต็มเปี่ยมไปด้วยความรักที่เสริมสร้างเอกภาพและอิสรภาพ ความรักที่ทำให้ท่านซิดสนิทกับพระเจ้าและมวลมนุษย์ เป็นผู้ที่ไม่เคยคิดถึงตนเอง การให้ของท่าน เป็นไปอย่างง่ายดาย เป็นปกติวิสัย ผู้ที่ได้รู้จักท่าน ได้เรียนรู้จากท่านถึงการเป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ที่สามารถเปิดใจรักทุกคนด้วยความรักแท้และด้วยความหวัง

ท่านเข้าใจ “สัญญาของกาลเวลา” ท่านอ่านและตีความหมายของความเป็นไปของสังคมตามยุคสมัย พระจิตเจ้า (The Holy Spirit) คลองใจท่านให้เป็นผู้นำในการกำหนดวิถีชีวิตของสตรีจำนวนหนึ่งในสมัยของท่านและยุคต่อๆ มา เพื่อแสวงหาและตอบสนองน้ำพระทัยของพระเจ้า ไม่มีอะไรจะมาขวางกั้นเธอได้ ท่านแน่ใจว่า พระเจ้า ต้องการให้มีกลุ่มสตรีที่ถือพรหมจรรย์ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโลก เพื่อรับใช้สังคมนั้น

ท่านได้รับแรงผลักดันจากใจให้เริ่มงานของชาวอูร์สุลิน พระเจ้าอาศัยท่านเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง และพระองค์เรียกร้อง เชื้อเชิญสตรีคนอื่นๆ ให้สานงานนี้ต่อไป และพัฒนาปรับปรุงรูปแบบไปเรื่อย ๆ ตามความต้องการของกาลเวลา และอาศัยความเป็นหนึ่งเดียวในองค์พระคริสต์ ท่านนักบุญอัญจลา เป็นเสมือนยังคงมีชีวิตอยู่ท่ามกลางลูกหลานที่สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านมาตลอดเวลาหลายศตวรรษ และแพร่กระจายไปในท้องที่ต่างๆ ทั่วโลก

ลักษณะที่โดดเด่นในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผู้คน เพื่อที่จะเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของท่าน กลายมาเป็นแก่นสารสาระของอัตลักษณ์ของชาวอูร์สุลินที่มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

คำว่า “อัตลักษณ์” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Identity” หมายความว่า ความเป็นสิ่งเดียวกันเมื่อเทียบกันในเวลาต่างกัน แต่เดิม นักปรัชญาบางคน ใช้คำดังกล่าวในความหมายนี้ทั้งกับคนและสิ่งของ (เช่น ซิดีเพลงที่เราเพิ่งซื้อและใส่ไว้ในกระเป๋า พอเดินออกมานอกร้านแล้วเปิดดูอีกทีเราบอกได้ว่า มันเป็นซิดีอันเดียวกับที่เจ้าของร้านหยิบใส่ซองให้เราหรือเราบอกได้ว่า คนที่เดินออกนอกห้องเมื่อสักครู่นี้แล้วเดินเข้ามาใหม่นั้น เป็นคนคนเดียวกัน) ในอดีต แปลกันว่า “เอกลักษณ์” แต่ต่อมา นักปรัชญา ถกเถียงกันว่า Identity ของคนนั้น แตกต่างจากสิ่งของ เพราะเรามีมิติของตัวเอง (Self) นอกจากจะเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึง (เหมือนสิ่งของแล้ว เรายังพูดถึงตัวเอง บอกว่า สิ่งนี้สิ่งนี้เป็นของเรา บอกว่า เรามีรสนิยมอย่างนั้นอย่างนี้) Identity ของคน มีความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงได้ สร้างขึ้นมาได้ เวลาเราบอกว่า นาย ก. ตอนเป็นเด็ก กับเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนคนเดียวกันก็ไม่ใช่ว่า เราจะคิดว่าเขายังคงเหมือนเดิมทุกอย่าง เขาต้องมีความเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะภายนอกและตัวตนของเขา จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่ในปัจจุบัน เวลาพูดถึง Identity ของคนหรือกลุ่มคน เรามักจะใช้คำว่า “อัตลักษณ์” มากกว่า นี่คือนิยามอัตลักษณ์ในความหมายเชิงปรัชญา แต่ในทาง

สังคมศาสตร์หรือสังคมวิทยา ก็คงมีความหมายแตกต่างกันไปบ้างPatajugjigjingingnaja@yahoo.com.
2551-02-24 อ้างในhttp://www.lannaworld.com/cgi/lannaboard/reply_topic.php?id=746)

อิริคสัน(อ้างถึงใน อภิญา เพื่องฟูสกุล, 2546: 17-18) เชื่อว่า ชีวิตคน ประกอบด้วย
แปดขั้นตอนของพัฒนาการของอัตลักษณ์ ในแต่ละขั้น จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า Ego crisis ผลลัพธ์ของ
แต่ละขั้น สัมพันธ์กับขั้นก่อนหน้าใน ช่วงทารก เป็นวิกฤติระหว่าง “ความไว้วางใจ” กับ “ความไม่
ไว้วางใจ” ทารก ต้องการการเอาใจใส่จากมารดา หากเขาไม่ได้รับการตอบสนอง จะเกิดความรู้สึก
ถูกทอดทิ้งและนำไปสู่ความกังวล หวาดระแวงและสิ้นความไว้นั่นเชื่อใจต่อโลกข้างนอก ซึ่งมีผล
ให้เขาอาจจะสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนกับผู้อื่นในภายหลัง ช่วงที่สอง เป็นวัยเด็กแรก 2-4 ขวบ
วิกฤติของ Ego คือ วิกฤติระหว่างความรู้สึกมั่นคง เป็นนายของตน กับความละอายและสงสัย
หวาดระแวง เด็กเริ่มถูกสอนให้รู้จักและควบคุมร่างกายของตน เช่น การขับถ่ายเป็นที่ทางและเป็น
เวลา พ่อแม่ที่เข้มงวดเกินไปและใช้การลงโทษบ่อย ๆ จะทำให้เด็กรู้สึกผิดระหว่างความสามารถ
จะพัฒนาความคิดริเริ่มและความรู้สึกผิด เช่นเดียวกับช่วงอื่น ๆ ก่อนหน้านั้น การปรับสัมพันธ์กับคน
สำคัญรอบตัว เป็นปัจจัยให้เด็กพัฒนาความรู้สึกเป็นอิสระและความมั่นคงทางความรู้สึกได้ ขั้นต่อมา
เป็นความขัดแย้งระหว่างความขยันขันแข็งและความรู้สึกด้อย เด็กในวัยนี้ จะกระตือรือร้นใน
การทำงานที่ได้รับมอบหมายจากครูหรือพ่อแม่ ถ้าความรู้สึกนี้ถูกบั่นทอน ก็จะเกิดพัฒนาการของ
ปมด้อยขึ้นแทน ขั้นต่อมาในช่วงวัยรุ่น เป็นขั้นที่สำคัญที่สุด เป็นช่วงวิกฤติระหว่างการมีอัตลักษณ์ที่
ลงตัวกับการเกิดความสับสนในบทบาท วัยรุ่น ต้องเผชิญกับการสวามิภักดิ์ทางสังคมหลายใบที่อาจ
ขัดแย้งกันได้ จะหลอมรวมความหลากหลายให้มีเอกภาพได้อย่างไร หากพัฒนาการในขั้นนี้ เป็นไป
ด้วยดี ปึงเจก จะสามารถบูรณาการบทบาทที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียว
ได้ หากล้มเหลว จะเกิดภาวะ “วิกฤติของอัตลักษณ์” (identity crisis) คือ อาการที่ค้นหาตนเองไม่พบ
ไม่รู้แน่ว่า ตนเองคืออะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่รู้จักวางตนในความสัมพันธ์กับ
ผู้อื่น ผลในขั้นต่อมา คือ ทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่สามารถพัฒนาความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับ
ผู้อื่น บุคลิกภาพที่ชอบโดดเดี่ยวตนเอง ต่อจากนั้น ในขั้นถัดมาที่เป็นช่วงอายุของการมีครอบครัว
จะเป็นช่วงคู่ตรงข้ามของความสามารถในการเป็นผู้ให้หรือการแบ่งปัน “ตัวฉัน” กับผู้อื่น และ
การสะกดชะงักของพัฒนาการ ผู้ที่ล้มเหลว จะรู้สึกว่าไร้คุณค่าและความหมาย (แม้อาจประสบ
ความสำเร็จในการทำงานก็ตาม) ขั้นสุดท้าย คือ ช่วงวัยชรา ผู้ประสบผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มี
คุณภาพ จะมีบุคลิกภาพที่มีบูรณาการ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตน ส่วนคนที่หาอัตลักษณ์
ตนเองไม่พบหรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลาย ก็จะรู้สึกว่า ชีวิต คือความสิ้นหวังและไม่อาจแก้ไขให้
ได้อีก

ในขณะที่ “อัตลักษณ์” ของฟรอยด์ เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชั้นต่าง ๆ ของจิตได้
 สำนัก “อัตลักษณ์” ของอีริกสัน เน้นบูรณาการและคุณภาพของพลังที่ขัดแย้งกัน อัตลักษณ์ จึงเป็น
 ความต่อเนื่องของคุณสมบัติที่เป็น “เอกลักษณ์” ของคนคนหนึ่ง ทำให้เกิดความรู้สึกว่า อัตลักษณ์
 คือ แก่นแกนของบุคคล เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ที่สมดุลและสอดคล้องระหว่างปัจเจกและสังคม
 เป็นผลผลิตของการต่อรองและเลือกสรรของปัจเจก ไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่ทฤษฎีนี้ เป็นที่ยอมรับ
 แพร่หลายและมีอิทธิพลยิ่งในสหรัฐอเมริกายุคทศวรรษ 1950 อันเป็นช่วงกระแสสูงของความคิด
 อนุรักษนิยมและการขยายตัวของชนชั้นกลาง แนวคิดของอีริกสัน ถูกปรับไปใช้อย่างแพร่หลายใน
 การให้บริการคำปรึกษา(counseling) และใน โปรแกรมพัฒนาบุคลิกภาพต่าง ๆ ของสถานศึกษาและ
 ในหน่วยงานต่าง ๆ หลายระดับ (Eli Zaretsky, 1994 อ้างใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล: 19)

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ ถูกวิจารณ์ว่า มีรากฐานอยู่บนระบบคุณค่าของชนชั้นกลางใน
 สังคมอเมริกันที่แฝงอคติทางชนชั้นเพศและชาติพันธุ์ (Slugoski B.R.& G.P.Ginsburg, 1990: 37-39
 อ้างถึงใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล: 19)

แม้อีริกสันจะพยายามดึงเอาตัวแปรทางสังคมเข้ามาเป็นส่วนในการวิเคราะห์ แต่ดูเขา
 จะลืมไปว่า ไม่ใช่ทุกคนในสังคม จะมีโอกาสเท่ากันในการเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมเพื่อพัฒนา
 บุคลิกภาพที่สมดุลได้ (อภิญญา เฟื่องฟู, 2546: 19)

การที่เราเลือกนิยามความหมายของตนเองและแสดงตนเองต่อบุคคลหรือสังคมว่าเรา
 เป็นใครนั้น เป็นกระบวนการของการเลือกใช้และแสดงออกซึ่งจะทำให้รู้ว่าเราเหมือนหรือแตกต่าง
 จากคนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไรโดยผ่านระบบของการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประกอบ
 กันทั้งด้านอารมณ์ ความรู้สึกภายในตัวเราและกระบวนการของโลกภายนอกที่เราเกี่ยวพัน เพราะ
 มนุษย์เลือกใช้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ทั้งในกระบวนการที่เขา
 สัมพันธ์กับโลกและในส่วนของตัวคนที่มันซ้อนทับกันอยู่ ดังนั้นจึงมีการจัดแบ่งประเภทของ
 อัตลักษณ์เป็น 2 ระดับ คือ ระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) และระดับอัตลักษณ์ทาง
 สังคม (social identity) เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งทางสังคมให้กับเรา
 บทบาทความเป็นลูก ความเป็นเพื่อน หรือตำแหน่งในที่ทำงาน ระบบคุณค่าที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด
 ทำให้เราเรียนรู้และเลือกที่จะนิยามตนเองให้เหมาะสมในสังคม และมีการเลื่อนไหลปรับเปลี่ยนไป
 ตามบริบท เช่นเมื่ออยู่ในครอบครัวก็จะมีบทบาทเป็นลูก เป็นพี่น้อง บางครั้งบทบาทและตำแหน่ง
 อาจซ้อนทับกัน เช่นเราเป็นนักศึกษาในขณะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อนในชั้นเรียน เป็นต้น
 สัญลักษณ์ที่เราเลือกหยิบมาใช้ในการนิยามตนเองทั้งต่อสังคมและต่อตัวเองนั้น เกิดขึ้นได้โดยผ่าน
 ระบบการสร้างภาพแทนความจริง (representation) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ จะ
 กระทำโดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ เช่น บุคคลเลือกแต่งกายเพื่อแสดงความเป็นสมาชิก

ของสถาบัน หรือแต่ละสถานศึกษามีการเลือกใช้สี สัญลักษณ์หรือรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ก็เพื่อแสดงความเป็นตัวตนให้กับบุคคลรับรู้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่เรามองตัวเราและพยายามเลือก นิยามความหมายเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคล กับสิ่งที่คนอื่นมองเห็นในตัวเราว่า อย่างไรนั้น มันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

อัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ทั้งระหว่างบุคคลในสังคมและภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่ง ที่ตนยอมรับเพื่อนำมาใช้ ภายใต้อำนาจของบริบทในช่วงเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูก กำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือถูกกำหนด ตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลโดยสังคม ก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความหลากหลาย และการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร

ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคมจึงเป็นเรื่องที่แยกกัน ไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตน ของอัตลักษณ์นั้นต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงมีการนิยามตนเอง ว่ามีตำแหน่งแห่งที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่

อัตลักษณ์ในมุมมองของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งมีคำที่เป็นคาบเกี่ยวกับ ความหมายโดยนัยของอัตลักษณ์ เช่น ตัวแทน (agency) องค์ตัวแทน (representative) องค์ประธาน (subject, subjectives)ปัจเจกชน (individual) เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วคำต่าง ๆ เหล่านี้ พยายามที่จะสื่อสภาพของตัวตนของบุคคลขึ้นมา โดยอาศัยความเป็นเหมือนกันก็คือ ความเป็น ปัจเจก และการแสดงออกที่มีนัยสำคัญ โดย อาจกล่าวได้ว่าเมื่อดูจากภาพรวมแล้ว ศาสตร์แรก ๆ ที่ให้การสนใจในการศึกษาเรื่องของการแสดงออก พฤติกรรมของมนุษย์ก็น่าจะเป็นจิตวิทยา โดยผู้ที่ให้ความสนใจในการศึกษาเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจังก็คือ ลูกศิษย์คนสำคัญคนหนึ่งของ จีกันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิเคราะห์ นั่นก็คือ Erik H. Erikson ซึ่งเป็นนักจิตวิเคราะห์เช่นเดียวกับ อาจารย์เขา แต่สิ่งที่เขาเห็นแย้งกับฟรอยด์ ก็คือเรื่องของพัฒนาการทางจิต หรือกระบวนการสร้าง บุคลิกภาพหรืออัตลักษณ์นั้นเป็นเรื่องที่เกิดได้ตลอดชีวิต ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เกิดเฉพาะในวัยเด็ก แบบที่ฟรอยด์อธิบายกระบวนการเกิดอัตลักษณ์นั้น และอีกประการหนึ่งที่ทำให้แนวคิดของคน ทั้งสองไม่สู้จะลงรอยกันอย่างมากในเรื่องของอัตลักษณ์ก็คือ เรื่องของความเชื่อในคุณค่าของระดับ จิต โดยที่ ฟรอยด์นั้นให้คุณค่ากับจิตใต้สำนึกมากกว่าส่วนอื่น ๆ แต่ในทัศนะของอิริคสัน เขากับ มองว่าส่วนที่สำคัญคือ ego หรือสิ่งที่เราเรียกว่าจิตสำนึกนั่นเอง ซึ่งอาจตีความให้เข้ากับสังคมวิทยา ได้ว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในกระบวนการเหล่านี้ อิริคสันอธิบายการเปลี่ยนแปลงทาง พฤติกรรมมนุษย์โดยอาศัย กฎวิฤติทางจิตสำนึก ซึ่งมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ 8 ขั้นตอน

เมื่อหันมามองในทางสังคมวิทยา ก็จะเห็นได้ว่ากระบวนการทางจิตที่นักจิตวิทยาจิตวิเคราะห์ได้ให้คำอธิบายนั้น ไม่เพียงพอกับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมอย่างที่นักสังคมวิทยาต้องการได้ ดังนั้นนักสังคมวิทยาในยุคต้น ๆ จึงปฏิเสธความเป็นศาสตร์ของจิตวิทยาอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะเคอร์ไคม์ ถึงแม้ว่าอิทธิพลของนักสังคมวิทยารุ่นแรก ๆ ในยุคแสงสว่างทางปัญญา (enlightenment) นั้นจะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวความคิดปัจเจกชนนิยมที่ได้รับจากสายปรัชญาอยู่ไม่น้อย แต่ด้วยความมุ่งมั่นในการหาคำอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้นักสังคมวิทยารุ่นแรก ๆ ให้ความสนใจน้อยมากกับเรื่องเฉพาะบุคคล แต่ก็ยอมรับในความเป็นปัจเจกบุคคล แต่ปัจเจกบุคคลเหล่านั้น ถูกหล่อหลอมอย่างมีเงื่อนไข เช่น ในส่วนของ กองต์มองว่า มนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคลอยู่ แต่สิ่งที่มนุษย์เป็น เกิดจากกระบวนการต่าง ๆ ทางสังคม ทำให้มนุษย์เป็นอย่างที่สังคมอยากให้เป็นและเพื่อรักษาคุณลัแห่งสังคมเอาไว้ ส่วนในทัศนะของมาร์กซ์เองแล้ว การเป็นบุคคลนั้นเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการผลิตซึ่งเป็นโครงสร้างรากฐานของสังคม ซึ่งกระบวนการผลิตนี้เองทำให้มนุษย์แยกตัวตนของตนเองออกมาจากความส่วนอื่นของการผลิต สิ้นค้ากับแรงงานไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกัน ความรู้สึกขัดแย้งในตนเอง เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ในแง่ของมาร์กซ์ ส่วนเวเบอร์เอง การสร้างตัวตนนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคลเท่านั้น ดังนั้นสังคมวิทยาในมุมมองของเวเบอร์ ความเป็นศาสตร์ที่ศึกษาจากมุมมองของการสังเกตพฤติกรรมยอมรับความเป็นจิตวิทยาอย่างเต็มที่ติดกับรุ่นแรก ๆ อย่างกองต์ และเคอร์ไคม์

ดังนั้นจุดเปลี่ยนของแนวคิดในการสร้างตัวตนของบุคคลในทัศนะแบบสังคมวิทยานั้น อาจถือได้ว่า เวเบอร์ได้วางรากฐานไว้พอสมควร โดยการเข้าไปสังเกตบุคลิกของแต่ละศาสนา แต่ละพื้นที่ แล้วนำมาเปรียบเทียบในเชิงโครงสร้าง และแบบแผนต่อไป ซึ่งต่อมาจอร์จ ซิมเมล ได้กล่าวขำในจุดยืนของสังคมวิทยาที่ว่า สังคมวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของปัจเจก ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และจำเป็นที่จะต้องได้รับการศึกษาควบคู่กัน ดังนั้นบุคคลและสังคม จึงถูกจำแนกได้หลายส่วนในฐานะต่าง ๆ กันไป ต่อมาฐานคิดดังกล่าวนำไปสู่การสร้างทฤษฎีเชิงสัญลักษณ์สัมพันธ์ โดยอัตลักษณ์ได้ปรากฏโฉมชัดเจนยิ่งขึ้นและยังป็นฐานคิดให้กับนักจิตยุคหลัง สมัยใหม่อีกด้วย

อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จึงเป็นส่วนที่บรรจบกันระหว่างจิตวิทยากับสังคมวิทยา โดยที่สังคมวิทยาก็ยังยืนยันในแง่ของสังคมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์นั่นเอง ความเป็นเราหรือตัวตนของเรา ถูกสร้างจากความคาดหวังของคนอื่น และผสมผสานกับการตีความให้เกิดความพึงพอใจ อย่างที่กอพแมนเรียกทฤษฎีของเขาว่า การแสดงออกเชิงการแสดง หรือที่คูลีเรียกว่า “กระจกส่องตน” โดยที่ตัวตนที่แท้จริงอาจเป็นส่วนหลังจากในขณะที่หน้าฉากต้องแสดงตามบทบาทที่สังคมอยากให้เห็นออกไป เช่นนั้น ดังที่มิด ได้กล่าวไว้

ในส่วน ของ I และ Me นั้นเอง แต่ในส่วนของกอฟแมนถูกเพิ่มเติมด้วยกระบวนการทางจิต กับกระบวนการทางสังคม บุคคลกับสังคม ภาวะมลทินทั้งหลายเหล่านี้หล่อหลอมบุคคลขึ้นให้มีอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง

ในด้านมโนทัศน์ทางจิตวิทยานั้น อัตลักษณ์ อาจเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองของการศึกษาและการให้ความสำคัญในส่วนต่างๆ ที่เข้าไปทำการศึกษา เช่น ในส่วนวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ นั้น สิ่งที่สำคัญคือ นักมานุษยวิทยาสายจิตวิทยา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางจิตวิทยาและแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยที่คนนำในแนวคิดดังกล่าว คือ รุท เบเนดิกท์ ซึ่งศึกษามนุษย์จากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งผสมผสานกันกับแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ ว่า บุคลิกภาพหนึ่งๆ จะเป็นไปตามท้องถิ่นหนึ่งๆ เพื่อรับใช้หรือแสดงหน้าที่หนึ่งๆ โดยการศึกษาของเขานำการศึกษาเปรียบเทียบกับชนเผ่า อินเดียนแดง เทียบกับพฤติกรรมนั้นๆ โดยนำเอาชื่อของเทพเจ้ากรีกมาอธิบายพฤติกรรม ซึ่งต่อมามีนักมานุษยวิทยาในสายเดียวกันให้ทัศนะเพิ่มเติมว่าสิ่งที่เกิดเป็นบุคลิกภาพของบุคคลเกิดจากการเลี้ยงดูในวัยเด็ก ซึ่งจะสะท้อนบุคลิกภาพเหล่านั้นในทางวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ และสร้างสถาบันทางสังคม เพื่อดำรงสิ่งเหล่านี้ไว้ เช่น โรงเรียน (ซึ่งมีหน้าที่ จัดเกล้าทางสังคม ให้กับเยาวชน)

ในขณะเดียวกัน นักคิดอย่างมอส ออกมากล่าวว่า โดยเนื้อแท้แล้วสิ่งที่เรากำลังให้ความสนใจอยู่นั้นเป็นเรื่องของตะวันตกให้คำนิยามขึ้นมา โดยที่เขาเชื่อในการเป็นเฉพาะที่มากกว่า ซึ่งเกิดขึ้น ก็เป็นนักมานุษยวิทยาอีกคนหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับทัศนะคนใน และการตีความเชิงสัญลักษณ์อย่างมาก และเขาเองได้ศึกษาการใช้ภาษากับการสร้างตัวตนของบุคคลขึ้น โดยเขาทำการศึกษาที่สังคมมอริสโคโด โดยอาจจะบอกได้ว่านักมานุษยวิทยาสนใจกับการศึกษาตัวตนของคนจากวัฒนธรรม และวิถีชีวิตมากกว่าที่จะมาศึกษากลไกของสังคม แต่ก็ยังไม่ละทิ้งการอธิบายในระดับโครงสร้างเอาไว้ด้วย

ส่วนอัตลักษณ์ในแง่มุมของแนวคิดหลังสมัยใหม่นั้น เป็นสิ่งที่ได้กล่าวแล้วว่าอิทธิพลสำคัญคือแนวคิดทางทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพัทธ์ แต่ทัศนะในเรื่องของความตายตัวขององค์ความรู้ในเรื่องอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวและอธิบายได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ความเป็นผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา เป็นส่วนที่สลับกันไปกันมาอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งที่เราจะแสดงออกอย่างไรขึ้นอยู่กับวาทกรรมหลักของสังคมในตอนนั้นประกอบด้วย ซึ่งวาทกรรมคือส่วนที่ถูกสร้างให้เป็นความจริงและความถูกต้องของสังคม ซึ่งวาทกรรมหนึ่งๆ แสดงออกเพื่อปิดทับวาทกรรมอื่น ๆ ไม่ให้ปรากฏออกมาได้ ในที่นี้บริบททางเวลาและสถานที่ จึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างวาทกรรม ดังนั้นอัตลักษณ์ในที่นี้จึงเป็นสิ่งที่ยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ สถานที่ โดยนัยนี้ขึ้นอยู่กับความคิดและวาทกรรมหลักของสังคมในช่วงเวลาและพื้นที่ดังกล่าวนั่นเอง

อาจจะกล่าวสรุปได้ว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องที่มีส่วนร่วมกันอยู่ หลายประการ เช่น อัตลักษณ์เป็นเรื่องของปัจเจกชน อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการสร้างจากบริบทเชิงพื้นที่และเวลา (วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์) อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการให้คำนิยามและตีความ มีความหมายเชิงคุณค่า ซึ่งคุณค่าเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องได้รับความเป็นสากล แต่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือการสร้างตัวตนจากวัฒนธรรมย่อยก็ได้ ทำให้เกิดการยอมรับซึ่งพหุลักษณะทางสังคม ซึ่งไม่เหมือนกับเอกลักษณ์ในคำนิยามสมัยแรกที่จะต้องสร้างเพื่อความเป็นปึกแผ่นของสังคมเท่านั้น แต่อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการยอมรับในการมีอยู่ของปัจเจกอย่างจริงจัง

(<http://sophon56.wordpress.com/2007/05/15/>)

ฉลาดชาวย รมิตานนท์ (อ้างถึงใน ทิดกร สอนภาษา, ฉบับที่ 445 วันที่ 23 มิ.ย. 2008) กล่าวว่

“...อัตลักษณ์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรม ก็เป็นสิ่งที่ก่อสร้างทางสังคม (social construct) นอกจากนี้ วัฒนธรรม ก็ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจรที่เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (circuit of culture) ดังนั้น อัตลักษณ์ทั้งหลายจึงมีกระบวนการถูกผลิต (produced) ให้เกิดขึ้น สามารถถูกบริโภค (consumed) และถูกควบคุมจัดการ (regulated) อยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น และทั้งนี้ ยังมีการสร้าง ความหมายต่าง ๆ (creating meanings) ผ่านทางระบบต่าง ๆ ของการสร้างภาพตัวแทน (symbolic systems of representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราเลือกใช้ หรือนำเอามาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา...”

(<http://www.nationejobs.com/citylife/content.php?ContentID=1451>)

อัตลักษณ์ (Identity) คือ “จิตรกรรม” อย่างหนึ่งที่สังคมหรือบุคคลนั้น ๆ ก่อร่างหรือประดิษฐ์ขึ้นทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อสร้างความเป็น “ลักษณะโดดเด่น” ในการเป็น “ภาพตัวแทน” ของสังคมคนหรือตัวตนขึ้นมา การมีอยู่ของอัตลักษณ์ของสังคม หรือบุคคลใด ๆ นั้น เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะอัตลักษณ์ (ในระดับสังคม โดยเฉพาะระดับประเทศขึ้นไป) คือ ประติมากรรมที่มีคุณประโยชน์มากมายรอบด้าน นับตั้งแต่การสร้างความรู้สึกร่วมของความเป็นชาติ ไปจนถึงการทำให้สังคมอื่นมีภาพตัวแทนในการรำลึก (recognize) ถึงการมีอยู่ (existence) ของสังคมเจ้าของอัตลักษณ์นั้น ๆ ด้วย แม้ว่าอัตลักษณ์นั้น จะสามารถเกิดขึ้นได้กับทั้งระดับปัจเจก และระดับสังคมทุกขนาด ลักษณะสำคัญอีกประการของอัตลักษณ์ก็คือ ในขณะที่อัตลักษณ์นั้น สร้างความเป็นตัวตน ความกลมเกลียวในหมู่สมาชิกของสังคมนั้น ๆ ตัวอัตลักษณ์เอง ก็จะเป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิด “ความเป็นผู้อื่นกับความเป็นตนเอง (Otherness of Self)” ขึ้นด้วย

(<http://kritdikornwongswangpanich.wordpress.com/2009/10/29/>)

คำว่า อัตลักษณ์ (อ่านว่า อัด-ตะ-ลัก) ประกอบด้วยคำว่า อัด (อัด-ตะ) ซึ่งหมายถึง ตน หรือ ตัวเอง กับ ลักษณ์ ซึ่งหมายถึง สมบัติเฉพาะตัว คำว่า อัตลักษณ์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า identity (อ่านว่า ไอ-เคิน-ติ-ตี้) หมายถึง ผลรวมของลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้น เป็นที่รู้จักหรือจำได้ เช่น นักร้องกลุ่มนี้ มีอัตลักษณ์ทางด้านเสียงที่เด่นมาก ใคร ได้ยิน ก็จำได้ทันที สังคมแต่ละสังคม มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง โลกาวัดน์ ทำให้อัตลักษณ์ของสังคมไทย เปลี่ยนไป (<http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1583>)

อัตลักษณ์ (Identity) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะ เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือ เราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างดั่งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่า เรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันเป็น ใคร” ในสายตาคนอื่น (นัทรนัย ประสานนาม, อ้างถึงใน Semeion.[ระบบออนไลน์].แหล่งที่มา <http://semeion.multiply.com/journal/item/2>. หัวข้อ อัตลักษณ์, 2550)

คำว่า “อัตลักษณ์” มีความแตกต่างจากคำว่า “บุคลิกภาพ” เนื่องจากบุคคล อาจมีความ เหมือนกันได้ในแง่ของบุคลิกภาพ เช่นการมีนิสัยหรือลักษณะบางอย่างที่อาจจะเหมือนกันได้ แต่การเหมือนกันในด้านอัตลักษณ์ของบุคคลนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ มีความรู้สึกร่วมกันในด้าน การตระหนักรู้ (awareness) บางอย่างเกี่ยวกับตัวตนของเรา อัตลักษณ์ เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ ทั้งระหว่างบุคคลในสังคมและภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคล อาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ตนยอมรับเพื่อนำมาใช้ ภายใต้งานใจของ บริบทในช่วงเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้ อาจถูกกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเอง หรือถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลโดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้ เกิดขึ้นบน กระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความหลากหลาย และการตั้งคำถามว่า อัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้น มีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร

ดังนั้น อัตลักษณ์กับสังคม จึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็น ตัวตนของอัตลักษณ์นั้น ต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคล ก็ยังต้องมีการนิยาม ตนเองว่า มีตำแหน่งแห่งที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่ คนไทยโดยส่วนใหญ่ ยังนิยมใช้คำว่า “เอกลักษณ์” ในความหมายว่าลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใครอย่างกว้างขวาง ส่วนคำว่า “อัตลักษณ์” นั้นมักจะใช้ในวงแคบ ๆ เช่น แวดวงวิชาการเท่านั้น และบางครั้งก็ใช้แบบมี นัยยะแฝง เช่น “เอกลักษณ์” เป็นสิ่งตายตัวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ส่วน “อัตลักษณ์” สามารถ

เปลี่ยนแปลงได้ แต่กระนั้นก็ยังไม่มีข้อบัญญัติการใช้ที่ชัดเจนนัก (ทศกร...สอนภาษา, ฉบับที่ 445 วันที่ 23 มิ.ย.2008, <http://www.nationejobs.com/citylife/content.php?ContentID=1451>)

คำว่า อัตลักษณ์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Identity (อ่านว่า ไอ-เค็น-ติ-ตี้) นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถาน ยังได้ให้ความหมายของคำว่า อัตลักษณ์ไว้อีกด้วยว่า คือ ผลรวมของลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักหรือจำได้

(<http://www.gotoknow.org/blog/nedsai/448283>)

ในเกณฑ์การประเมินคุณภาพภายนอกรอบสาม (พ.ศ.2554 - 2558) ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา หรือ สมศ. (องค์การมหาชน) ตัวบ่งชี้อัตลักษณ์ เป็นหนึ่งในหลาย ๆ ตัวบ่งชี้ จึงมีความจำเป็นที่สถานศึกษาที่จะรับการประเมินต้องมีความเข้าใจ ความหมายและเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านข้อมูล เพื่อรองรับการประเมินในเรื่องนี้ด้วย

และในความหมายของ สมศ. อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นกับ ผู้เรียนตามปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถานศึกษาที่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ สถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัด อัตลักษณ์ เป็นตัวบ่งชี้ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการประเมินในสองรอบที่ผ่านมาที่ได้มีการตรวจสอบปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจของสถานศึกษาว่า มีการกำหนดไว้หรือไม่เท่านั้น ซึ่งในทางปฏิบัติ ทุกสถานศึกษา จะต้องกำหนดไว้ตั้งแต่เมื่อก่อตั้งสถานศึกษา ส่วนการประเมินภายนอกรอบสาม จะประเมินผลว่า ตัวผู้เรียนว่ามีคุณลักษณะเป็นไป ตามสาระที่กำหนดไว้ในปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจหรือไม่ ยกตัวอย่างง่าย ๆ ถ้าสถานศึกษากำหนดปรัชญาไว้ว่า "ความรู้คู่คุณธรรม" นักเรียนหรือบัณฑิตที่จบมา ต้องมีความรู้ เป็นคนดีมีจิตสาธารณะ หรือสถานศึกษาด้านการอาชีวศึกษา กำหนดปรัชญาไว้ว่า "อดทน มุ่งมั่น สู้งาน" แล้วผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาแล้ว มีลักษณะอดทนตั้งใจ มุ่งมั่น และสู้งาน ก็ถือว่า บรรลุอัตลักษณ์ โดยจะนำผลมาพิจารณาตามหลักเกณฑ์การให้คะแนนของแต่ละระดับการศึกษาต่อไป ในการเก็บข้อมูลเรื่องอัตลักษณ์นั้น สถานศึกษา จะต้องกำหนดเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อใช้ประเมินผลความเป็นอัตลักษณ์ของสถานศึกษา โดยอาจจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นจากประชาคมภายในสถานศึกษา หรือทำแบบสำรวจความคิดเห็นจากบุคลากรภายในต่อคุณลักษณะของผู้เรียนที่สะท้อนปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจที่กำหนดหรือไม่ และให้ระดับคะแนนตามระดับผลกระทบที่ดีต่อชุมชนท้องถิ่น และระดับการยอมรับจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอก ผลที่ได้จากการดำเนินการ จะส่งผลดีให้สถานศึกษาได้ทบทวน พิจารณาและดำเนินการต่อไปอย่างมีเป้าหมายชัดเจน สำหรับระดับอุดมศึกษา สถาบันและคณะ จะต้องกำหนดอัตลักษณ์เป็นเรื่องเดียวกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า "หนึ่งสถานศึกษา หนึ่งอัตลักษณ์"

ส่วน เอกลักษณ์ (Uniqueness) หมายถึง ความสำเร็จตามจุดเน้นและจุดเด่นที่สะท้อนให้เห็นเป็นลักษณะโดดเด่นเป็นหนึ่ง ของสถานศึกษาหรือความสำเร็จของสถาบัน ดังนั้น อัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ จึงไม่เหมือนกัน แต่สำหรับระดับอุดมศึกษา เอกลักษณ์กับอัตลักษณ์ของสถาบันกับคณะ จะเหมือนกันหรือต่างกัน หรือส่งผลถึงกันก็ได้ ยกตัวอย่าง เอกลักษณ์ของคณะต่าง ๆ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น วิศวกรรมศาสตร์ ครุศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ อักษรศาสตร์ จะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน แต่เอกลักษณ์ในภาพรวมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะต้องเหมือนกัน

กล่าวได้ว่า ทั้งอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ ถือเป็นตัวช่วยในการประเมินรอบสามนี้ และเปิดโอกาสให้สถานศึกษาได้ชูจุดเด่นหรือจุดต่างของสถานศึกษาให้คนทั่วไป ได้รับทราบและรู้จักตัวตนของสถานศึกษามากขึ้น (<http://www.kroobannok.com/44650>)

นอกจากนั้น อัตลักษณ์ ยังหมายความถึง ลักษณะเฉพาะที่เป็นตัวตนของสถานศึกษา หรือกลุ่มสถานศึกษาที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ในการจัดตั้งสถานศึกษา หรือลักษณะโดดเด่นของสถานศึกษา โดยควรเน้นที่ การกำหนดภาพความสำเร็จในตัวผู้เรียน(อาจเป็นคุณลักษณะ หรือสมรรถนะ) ในการกำหนดอัตลักษณ์ สถานศึกษา ควรทำการวิเคราะห์ความเป็นมาของสถานศึกษา เจตนารมณ์ในการจัดตั้ง หรือบริบทของสถานศึกษา แล้วกำหนดอัตลักษณ์หรือคุณสมบัติเฉพาะที่ผู้สำเร็จการศึกษาจะต้องมีก่อนสำเร็จการศึกษา ทั้งนี้ ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้เห็นพ้องร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องของกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้ง จะต้องมีการส่งเสริมหรือพัฒนาที่เป็นรูปธรรมและมีการประเมินหรือตรวจสอบอย่างเป็นระบบว่า ผู้เรียนหรือผู้สำเร็จการศึกษา ได้มีคุณสมบัติหรือผ่านเกณฑ์แล้วหรือไม่ (ดร.สุพัตร์ พิบูลย์, <http://drsuphakedqa.blogspot.com/2010/07/07.html>)

หากกล่าวถึงอัตลักษณ์สถานศึกษาแล้ว หมายถึง ลักษณะเฉพาะของสถานศึกษาที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสถานศึกษา (ธนสาร บัลลังก์ปัทมา) (<http://www.gotoknow.org/blog/anubannp/444008>)

การศึกษาอูร์สุลินในประเทศไทย มีเป้าหมายที่การอบรมคนทั้งคนให้ครบสมบูรณ์ตามปรัชญาที่ว่า

อบรมเสริมคนให้ครบ

ประสบธรรมอันสูงส่ง

ปัญญาแตกฉานมั่นคง

เสริมส่งให้เป็นคน – จนสมบูรณ์

ดังนั้น คนที่ครบสมบูรณ์ คือคนที่

- มีความรัก เมตตา และความเคารพ
- รู้จักแสวงหา เลือกและรักในความจริง ความดี และความงาม
- ถักทอในความหมายของชีวิต ด้วยการภาวนา
- ดำเนินชีวิตเป็นประจักษ์พยาน ด้วยการรับใช้

ภารกิจในการศึกษาของเรา จะบรรลุผล ก็เมื่อเราปฏิบัติการ เพื่อการพัฒนาของมนุษย์ทุกคน ซึ่งจะสามารถบรรลุผลสมบูรณ์ได้ เฉพาะในเสรีภาพแห่งความรักเท่านั้น (จากเอกสาร ฟังเสียง, 2547: 11)

จากข้อมูลที่ว่าด้วยความหมายของ “อัตลักษณ์” ข้างต้น จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาของคณะนักบวชอัครทูต จึงมีจุดมุ่งหมายสุดท้าย คือ การสร้างหรือสถาปนาอัตลักษณ์การศึกษาอัครทูตในตัวผู้เรียนทุกคน นั่นเอง

คำแนะนำที่ท่านนักบุญอัญญา เมริซี ผู้ก่อตั้งคณะนักบวชอัครทูต ได้ให้กับบรรดาสตรีหัวหน้ากลุ่มย่อยๆ ของคณะนักบวชอัครทูต ตลอดจนคำสั่งสอน อบรมต่าง ๆ จึงเป็นอมตะและมีคุณค่ายิ่ง พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. จงพึ่งความช่วยเหลือของพระเจ้า มีความอ่อนน้อมถ่อมตน บรรดาผู้ให้การอบรมพึงถือว่า ตนเป็นผู้ช่วยและผู้รับใช้ผู้อยู่ในปกครอง
2. จงเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารี ในการอบรมนั้น ความรักและความอ่อนหวาน ให้ผลดีกว่าการใช้ความเข้มงวดและตำหนิอย่างรุนแรง แต่ถ้าจำเป็น จะต้องใช้การตำหนิอย่างรุนแรง ก็ให้คำนึงถึงเวลา สถานที่และอุปนิสัยของแต่ละบุคคล
3. จงมีความอ่อนน้อมต่อผู้บังคับบัญชา ปฏิบัติตามคำสั่ง และถ้าจำเป็นจะต้องขัดแย้งก็จงทำด้วยความเคารพและรู้กาลเทศะ ไม่ตำหนิบนานาหรือให้ร้ายผู้ใหญ่ของตน แต่จงให้เกียรติและให้ความเคารพเสมอ
4. จงเฝ้ามองผู้ซึ่งท่านให้การอบรมด้วยความตั้งอกตั้งใจ เพื่อที่จะรู้จักและเข้าใจทั้งความประพฤติและความต้องการทางกายและวิญญาณของเขา
5. ในการอบรมนั้น จงให้กำลังใจและชักนำให้เห็นคุณค่าของคุณธรรม ความดีงาม จงอบรมให้ประพฤติดี มีความสุขุมรอบคอบ มีความเฉลียวฉลาดในการคิดและปฏิบัติ มีความสุภาพ ถ่อมตัว มัธยัสถ์ เพียรและอดทน มีเมตตาจิต และมีความสามัคคีปรองดองกัน ไม่ว่าจะอยู่แห่งไหน ให้เป็นแบบฉบับที่ดี และขจรขยายกลิ่นหอมของคุณธรรมความดีไปถึงทุกคน
6. จงเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตและประพฤติปฏิบัติ ท่านอยากให้คนในปกครองทำอะไร จงทำสิ่งนั้นด้วยตนเองก่อน เป็นการชอบและสมควรที่บรรดาแม่จะเป็นแบบฉบับและตัวอย่างที่ดีสำหรับลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสงบเสงี่ยมเจียมตัว กิริยามารยาทภายนอก ตลอดจนวิธีวางตัวและการปฏิบัติข้างนอก
7. จงช่วยให้ผู้อยู่ใต้ปกครองของท่านพ้นจากการหลอกลวงของผู้ที่จะมาชักนำให้ละทิ้งความรู้สึกและความตั้งใจดีเสียไป

8. จงรักลูกในปกครองเสมอกัน อย่าลำเอียง อดทนต่อความบกพร่องของทุกคน โดยเท่าเสมอกัน แก่ความผิดของเขาด้วยความรักและเมตตาจิต

9. ขอให้อยู่ด้วยกันอย่างปรองดองและสามัคคี มีความผูกพันกันด้วยสายสัมพันธ์แห่งความรัก ขกย่องให้เกียรติกัน ช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน สู้ทนความผิดของกันและกัน แสวงหาและยึดเหนี่ยวคุณธรรมสองประการที่สำคัญไว้ อันได้แก่ ความมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และความสามัคคี (แนวทางการศึกษาของโรงเรียนอัสสัมชัญในประเทศไทย, 2532: 11-12)

ท่านนักบุญอัญญา เนะน่าวา ผู้ให้การอบรม ฟังต้องภาวนามาก ๆ ขอให้พระเจ้าส่องสว่างนำทางให้รู้ถึงงานที่ต้องทำ เพราะภารกิจในการให้การอบรมนี้ สูงส่งที่สุดเท่าที่จะมีได้ หัวใจสำคัญของการให้การอบรม คือ จงยกย่องผู้ที่ท่านอบรม เหตุว่า ยิ่งท่านยกย่องเขา ท่านก็ยิ่งจะรัก และเมื่อท่านยิ่งรัก ท่านก็ยิ่งจะเอาใจใส่ ซึ่งความรักนี้ จะชี้นำทางปฏิบัติของท่าน ซึ่งตามหลักการจัดการศึกษาของคณะอัสสัมชัญ ได้เขียนไว้ คือ

ปรัชญาการศึกษา การศึกษาอัสสัมชัญมีเป้าหมายที่การอบรมคนทั้งคนให้ครบสมบูรณ์ตามปรัชญาที่ว่า

อบรมเสริมคนให้ครบ

ประสบการณ์อันสูงส่ง

ปัญญาแตกฉานมั่นคง

เสริมส่งให้เป็นคน – จนสมบูรณ์

โดยมีหัวข้อต่าง ๆ ที่ต้องนำไปฝึกปฏิบัติ คือ

ศักดิ์ศรีของมนุษย์ พระผู้เป็นเจ้า ทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนและแต่ละคน มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีในความเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงสร้างทรงรัก และประทานชีวิต การศึกษาอัสสัมชัญ สะท้อนคุณค่าอันสูงส่งยิ่ง ด้วยการให้ความสำคัญเคารพในศักดิ์ศรีรักและเอาใจใส่ในนักเรียนแต่ละคน นอกจากนี้แล้ว ยังสอนให้นักเรียนแต่ละคนเห็นคุณค่าของตนเอง และเคารพในบุคคลอื่น ๆ ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดในสังคมใด เพื่อให้บรรลุถึงความจริงอันนี้ ภาควิชาปฏิบัติ เป็นหัวใจสำคัญ

ศักดิ์ศรีของสตรี บรรดานักเรียนของอัสสัมชัญในประเทศไทย ล้วนเป็นสตรี ศักดิ์ศรีของความเป็นสตรี ศักดิ์ศรีของความเป็นหญิง เป็นสิ่งที่พึงปลูกฝังให้นักเรียนมีความภาคภูมิใจ และมีความเคารพในเกียรติศักดิ์ทั้งของตนเอง และของบรรดาผู้เป็นสตรีทั้งมวลในโลกนี้ ยังมีสตรีอยู่เป็นจำนวนมากที่ถูกกดขี่ข่มเหงและเป็นทาสของสังคม

กุลสตรีไทย กิริยามารยาททั้งงดงามเยี่ยงกุลสตรีไทย เป็นสิ่งที่ฝึกอบรมในโรงเรียนอัสสัมชัญในประเทศไทย แม้ความรู้อันเป็นวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ที่ศึกษาเล่าเรียนอาจเป็นสากล แต่ความเป็นกุลสตรีไทยที่เพียบพร้อมด้วยความอ่อนน้อม ถ่อมตน นุ่มนวลในกิริยาและวาจา นับเป็นคุณสมบัติอันประเสริฐที่พึงฝึกอบรมด้วยความภาคภูมิใจ

คุณธรรมที่ปลูกฝัง การเป็นผู้มีระเบียบวินัยในตนเอง เรียบร้อย ซื่อสัตย์ สุจริต ตรงต่อเวลา อุดมทุน รู้จักรักษาความสะอาดล้วนเป็นคุณลักษณะที่พึงได้รับการปลูกฝัง ทั้งนี้เพราะคุณธรรมเหล่านี้ นำไปสู่ความไม่เห็นแก่ตัวและอิสรภาพที่แท้จริงจากกิเลสต่าง ๆ อันทำให้สามารถรับใช้ผู้อื่นได้

ความเป็นเลิศทางวิชาการ การศึกษาอูร์สุลิน เป็นการให้ความรู้คุณธรรม ผู้ให้การศึกษาในโรงเรียนอูร์สุลิน พึงคำนึงถึงภารกิจในการส่งเสริมความเจริญงอกงามทางสติปัญญาของนักเรียน พระผู้เป็นเจ้า ได้ประทานศักยภาพในการแสวงหาและเรียนรู้ความจริงต่าง ๆ ในสิ่งสร้างของพระองค์แก่มนุษย์ ดังนั้น จะละเลยเสียมิได้ที่จะให้ความรู้และส่งเสริมการเรียนรู้โดยมีความเป็นเลิศทางวิชาการเป็นเป้าหมายในการให้การศึกษา

ความรู้คู่คุณธรรม ความรู้ที่นักเรียนในโรงเรียนอูร์สุลินได้รับ จะต้องควบคู่ไปกับคุณธรรมเสมอ ทุกสิ่งที่เป็นจริง และความรู้ ย่อมเผยแสดงให้มนุษย์รู้จักพระเจ้ามากขึ้น เพราะพระองค์ ทรงเป็นองค์แห่งสัจธรรม ดังนั้น การส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และมีความรู้อย่างถูกต้อง ย่อมเป็นภารกิจที่บรรดาผู้ให้การอบรมในโรงเรียนอูร์สุลินพึงตระหนักในความสำคัญ

คุณลักษณะพึงปลูกฝังในศิษย์อูร์สุลิน

การอุทิศตนรับใช้ คติประจำใจของชาวอูร์สุลิน คือ การอุทิศตนรับใช้ (SERVIAM) คติยึดมั่นอันนี้ จะฝังลึกในจิตใจได้ดี ก็ด้วยการปฏิบัติตามสภาพเหมาะสมของวัยและความเป็นไปได้ ผู้มีส่วนร่วมในการให้การศึกษาในโรงเรียนอูร์สุลินทุกคน พึงมีสำนึกในหัวใจสำคัญของการศึกษาอูร์สุลินอันนี้ และพยายามทุกวิถีทางที่จะช่วยให้จิตตารมณ์นี้เด่นชัดในบรรดาศิษย์อูร์สุลินทุกคน

ความพร้อมในการรับใช้ คุณธรรมต่าง ๆ อันนำไปสู่จิตตารมณ์แห่งการอุทิศตน รับใช้ คือ ความมีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว เสียสละและกล้าที่จะกระทำในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้อง ยึดมั่นในความดีงาม แฝงอยู่ในความสุภาพอ่อนน้อม พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ มีจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ มีความสำนึกในความยุติธรรม

พัฒนาความเชื่อและความศรัทธา ผู้เป็นศิษย์อูร์สุลิน พึงได้รับการพัฒนาให้ประพฤติปฏิบัติโดยอาศัยแรงบันดาลใจที่ได้สร้างสมมาทีละเล็กละน้อยให้ได้เข้าใจตนเองและเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต ตลอดจนเข้าใจจุดหมายที่แท้จริงของชีวิตตามหลักธรรมะของศาสนาที่ตนเองรับนับถือ ซึ่งก็หมายความว่า ศิษย์อูร์สุลิน ได้รับการเอาใจใส่ให้พัฒนาความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาของตนอย่างดี

ความลึกซึ้งภายในจิตใจ การเป็นผู้มีความลึกซึ้งภายในจิตใจ (INTERIORITY) เป็นหัวใจสำคัญของผู้ที่จะก้าวไกลในความคิดและมีสำนึกในการปฏิบัติ ความลึกซึ้งของจิตใจนี้ค่อย ๆ สร้างสมให้หยั่งรากลึกได้ด้วยการฝึกให้รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง (REFLECTION) ในเหตุการณ์ และการปฏิบัติต่างๆ จนเป็นนิสัย การใช้นิยาม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี นำทางความคิดและการปฏิบัติของตนเสมอ และการให้ศาสนาเป็นแกนนำของชีวิต

ความยุติธรรมและสันติ ความยุติธรรมและสันติในสังคม เป็นขอปรารถนาของผู้ที่ใส่ใจในความชอบธรรม บรรดาผู้เป็นศิษย์อูร์สุลิน ย่อมได้รับการฝึกอบรมให้มีความซื่อสัตย์ต่อการดำเนินชีวิตที่มุ่งส่งเสริมยุติธรรมและสันติ มีโลกทัศน์กว้างไกล ไม่ว่าจะประกอบสัมมาชีพใดในภายหน้า ก็มีส่วนสำคัญในการสร้างความยุติธรรมและสันติภาพในสังคมนั้น และยังสามารถมองกว้างไกลไปยังประเทศชาติและสังคมโลกอีกด้วย

การช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีความยุติธรรมและสันติภาพเป็นเป้าหมายแล้ว การช่วยเหลือผู้ยากไร้และขาดแคลน ผู้ที่ถูกกดขี่ข่มเหง ผู้ไม่ได้รับความยุติธรรม ย่อมเป็นหน้าที่ที่ศิษย์อูร์สุลินปฏิบัติอยู่อย่างสม่ำเสมอ คราบใดที่ยังมีผู้ยากลำบากเพราะการเอารัดเอาเปรียบจากผู้อื่นอยู่ บรรดาศิษย์อูร์สุลิน จะนิ่งเฉยไม่ได้

ความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่พึงได้รับการฝึกฝนแต่เยาว์วัย ศิษย์อูร์สุลินเป็นผู้ที่กล้าคิด กล้าทำ เป็นตัวของตัวเองในการตัดสินใจ มีความรับผิดชอบและสามารถโน้มน้าวผู้อื่นให้เห็นดีงามในการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นธรรม

ชีวิตครอบครัวที่อบอุ่น ชีวิตครอบครัวที่มีความรักและความอบอุ่น เป็นรากฐานของการเจริญพัฒนาไปสู่ความดีงาม แม้ศิษย์อูร์สุลินบางคน ต้องเจริญเติบโตขึ้นมาโดยขาดกำลังสนับสนุนที่สำคัญยิ่งยวดนี้ หรือ ได้รับไม่สมบูรณ์ แต่เขาได้รับความรักและเอาใจใส่จากครูอาจารย์ และได้รับการชี้นำทั้งในการปฏิบัติและในด้านความคิดให้เกิดความมุ่งมั่น สร้างครอบครัวที่อบอุ่นในภายภาคหน้า เมื่อมีครอบครัว ศิษย์อูร์สุลิน จะเป็นภรรยาที่ดีและแม่ที่ดีของลูก

ประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต ในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ศิษย์อูร์สุลินได้รับการฝึกเป็นผู้รักประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี เพราะเป็นผู้มีเหตุผล รู้จักแบ่งปันและใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม (แนวทางการศึกษาของโรงเรียนอูร์สุลินในประเทศไทย, 2532: 21-27)

จากคำแนะนำนี้เอง คณะอูร์สุลิน จึงตระหนักถึงความสำคัญของการให้การศึกษาอบรมตามหลักปรัชญาของคณะดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และเป้าหมายของการศึกษาอูร์สุลิน คือ การสร้างอัตลักษณ์ให้กับนักเรียนทุกคนที่ผ่านการอบรมศึกษาจากโรงเรียนของคณะอูร์สุลิน เพื่อว่า เมื่อสำเร็จจากโรงเรียนไปแล้ว พวกเธอจะมีคุณลักษณะที่โรงเรียนปลูกฝังให้ ซึ่งคุณลักษณะนักเรียน

ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสุลินนั้น คือ เป็นนักเรียนที่รู้จักรัก-รับใช้ มีความซื่อสัตย์ มีมโนธรรม
เที่ยงตรง และลึกซึ้งในความหมายชีวิตด้วยการภาวนา (รายละเอียดดูได้จากภาคผนวก)

ความหมายของคุณลักษณะนักเรียนผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสุลิน ตามที่
สุมิตรา พงศธรได้แปลไว้ว่า

เมื่อนักเรียนจบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสุลิน นักเรียนของเราจะ

- ตระหนักในองค์พระคริสต์ว่าเป็นศูนย์กลางของชีวิตของตน
- มีความเต็มใจที่จะพัฒนาความสามารถพิเศษของตน ด้วยจิตคารมณ
- เซอร์วิเยม (SERVIAM) เพื่อที่จะใช้ความสามารถนั้น เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น

โดยเฉพาะผู้ที่ขัดสนที่สุด

• เป็นผู้ที่มีอิทธิพลดี มีความสุขและความมั่นใจ และสามารถทำงานด้วยความอดทน
และความโอบอ้อมอารี มีความมั่นใจว่าเขาสามารถทำสิ่งดี ๆ ที่ยิ่งใหญ่ได้ด้วยองค์พระเป็นเจ้าที่
ประทับอยู่กับเรา

• มีใจจดจ่อที่ความยุติธรรมและสันติในขณะที่ทำให้คุณค่าพระวรสารมีชีวิตชีวาใน
โลกปัจจุบันของเรา

• สามารถมองเห็นความพิเศษ แตกต่างของแต่ละบุคคล โดยการให้ความเคารพและ
ความรักแก่ทุกคน

• มีความสุขที่ได้รู้จักนักบุญอัญญาและได้มีส่วนร่วมในค่านิยมที่งดงามของท่าน
นักบุญในบริบทของการเป็นสมาชิกของโรงเรียนอัสสุลิน

(แปลจาก Our Vision for Ursuline Schools, 2553)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ของโลกที่มีความแตกต่างหลากหลายและเป็นโลกแห่ง
เทคโนโลยี ก้าวไปข้างหน้าด้วยความมั่นใจ เราคำนึงถึงความต้องการของเรา และความต้องการ
ของผู้อื่นในสังคม เราทบทวนไตร่ตรองถึงงานของเรา และสร้างสมรรถภาพให้ตนเอง เพื่อรับมือ
สิ่งท้าทาย และเรียกร้องเราในวันนี้ และในอนาคต เราเผชิญกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
ด้วยความกล้าหาญ จึงกล่าวได้ว่า เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาอัสสุลิน คือ การสร้างอัตลักษณ์
ให้กับนักเรียนทุกคน ที่ผ่านการอบรมศึกษาจากโรงเรียนของคณะอัสสุลิน เพื่อว่าเมื่อสำเร็จจาก
โรงเรียนไปแล้ว พวกเธอจะมีคุณลักษณะที่โรงเรียนปลูกฝังให้ ซึ่งคุณลักษณะนักเรียนผู้จบ
การศึกษาจากโรงเรียนอัสสุลินนั้น คือ เป็นนักเรียนที่รู้จักรัก รับใช้ มีความซื่อสัตย์ มีมโนธรรม
เที่ยงตรง และลึกซึ้งในความหมายชีวิตด้วยการภาวนา

ทฤษฎีและแนวคิดของนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาคาทอลิก

จากแนวคิดที่ได้อธิบายถึงความหมายและความสำคัญของคำว่า อัตลักษณ์ ได้ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นถึงความสำคัญที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ในการจัดการศึกษาอัครสุติน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคณะอัครสุติน เป็นสถาบันคาทอลิกสถาบันหนึ่งที่ได้คลุกคลีกับเรื่องนี้มาโดยตลอด ซึ่งผลงานวิจัยในเรื่องของบทบาทการจัดการศึกษาเอกชนในเครือคาทอลิกตามที่กลุ่มนักวิจัยได้นำเสนอถึงความสำคัญเรื่องการศึกษาคาทอลิกในประเทศไทย ไว้โดยสรุปว่า

“...ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2110 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ต่อมาปี พ.ศ. 2203 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงอนุญาตให้มีขัณฑ์นาภิชาตชาวฝรั่งเศสเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในกรุงศรีอยุธยาและพระราชทานที่ดินบ้านปลาเห็ด ให้สร้างโบสถ์บ้านพัก โรงเรียน ปี พ.ศ. 2208 โรงเรียนเอกชนคาทอลิก ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศไทย และขยายไปสู่จังหวัดอื่น ๆ เช่น ที่ภูเก็ต ปี พ.ศ. 2214 ที่ลพบุรี ปี พ.ศ. 2216 ที่กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2217 เป็นต้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2428 ได้ก่อตั้งโรงเรียนอัสสัมชัญขึ้นเป็นโรงเรียนสมัยใหม่ สำหรับเด็กชาย ดำเนินการมาจนปัจจุบัน และได้มีคณะนักบวชอุทิศตนหลายคณะ เช่น คณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ พ.ศ. 2448 คณะอัครสุติน พ.ศ. 2468 คณะซาเลเซียน พ.ศ. 2470 เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2502 สภามุขนายกคาทอลิกแห่งประเทศไทย ได้มีมติจัดตั้ง “คณะกรรมการโรงเรียนคาทอลิกแห่งประเทศไทย” ขึ้นเป็นองค์กรในการบริหารจัดการศึกษาคาทอลิกในประเทศไทย ต่อมาเปลี่ยนเป็น “สภาการศึกษาคาทอลิกแห่งประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2512 และได้จดทะเบียนจัดตั้งเป็นสมาคม เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2532 โดยใช้ชื่อว่า “สมาคมสภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย)...” (วิศิษฐ์ ศรีวิชัยรัตน์, บุญเรือน หมั่นทรัพย์ และปรีชา เมธาวัชรภาคย์, 2544)

บทบาทการจัดการศึกษาในเครือคาทอลิก (วิศิษฐ์ ศรีวิชัยรัตน์ และคณะ บทคัดย่อ, 2544) พบว่า พื้นฐานของการศึกษาคาทอลิก มีลักษณะมุ่งเน้นการอบรมคน รวมทั้งการใส่ใจในการจัดบริหารของโรงเรียนหรือสถานศึกษา และประสานการเรียนรู้และพัฒนากิจกรรมทุกอย่างเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชน ให้เป็นบุคคลที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและความรู้ และเป็นพลเมืองดีของชาติ ตามหลักคริสตธรรม เทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ถือเป็นเอกลักษณ์ของสถาบันการศึกษาคาทอลิก

แนวทางการจัดการศึกษาคาทอลิก คือ คุณธรรมนำความรู้คู่ความสุข ซึ่งเป็นแนวทางที่สภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย) ใช้เป็นแนวทางสร้างยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอนให้ได้ผลิตผลที่มีคุณภาพตามแนวปรัชญาการจัดการศึกษาคาทอลิก การบริหารและการจัดการศึกษาคาทอลิกมีการจัดการศึกษาทุกระดับการศึกษา แบ่งเป็น 3 ประเภท คือสถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยสังฆมณฑล สถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยคณะนักบวชชาย และนักบวชหญิง และ

สถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยฆราวาส การศึกษาคาทอลิกให้ความสำคัญกับบุคลากรทางการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเน้นเอกลักษณ์ของฆราวาสคาทอลิกในโรงเรียน การดำรงชีวิตอย่างมีเอกลักษณ์ การอบรมสำหรับฆราวาสผู้เป็นพยานถึงความเชื่อในโรงเรียน และการสนับสนุนฆราวาสที่ทำงานในโรงเรียนโดยพระศาสนจักร ส่วนด้านทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษานั้น การศึกษาคาทอลิกเน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการกระจายทรัพยากรจากแหล่งที่มีไปสู่แหล่งที่ขาดแคลนเพื่อความเท่าเทียมในโอกาสการศึกษาของเยาวชน โดยมีสังฆมณฑลและคณะนักบวชดำเนินการในการจัดสรรทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ด้านการนำเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การศึกษาคาทอลิกจะคำนึงถึงจริยธรรมก่อนเทคโนโลยี โดยถือว่า มนุษย์ต้องมาก่อนวัตถุ ชีวิตความเป็นอยู่มากกว่าสมบัติที่มี การใช้เทคโนโลยีจึงคำนึงถึงการใช้ใน 3 ระดับ กล่าวคือ เทคโนโลยีที่เหมาะสม เทคโนโลยีระดับกลาง และเทคโนโลยีระดับสูง

ในเรื่องของพื้นฐานของการศึกษาคาทอลิก การจัดการศึกษาคาทอลิก มีจุดมุ่งหมายที่เน้นการอบรมผู้เรียน รวมทั้งการใส่ใจในการจัดบริบทของโรงเรียนหรือสถานศึกษาและประสบการณ์เรียนรู้และพัฒนาการทุกอย่างเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

เอกลักษณ์ของสถาบันการศึกษาคาทอลิก

วิสิษฐ์ ศรีวิชัยรัตน์ และคณะ (2544) ได้กล่าวว่า สถาบันการศึกษาคาทอลิก เป็นสถาบันที่มีมิพันธกิจในการอบรม สั่งสอนเด็กและเยาวชนให้เป็นบุคคลที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและความรู้ และเป็นพลเมืองดีของชาติ ตามหลักคริสตธรรม เทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ในเรื่องของปรัชญาการศึกษาคาทอลิกนั้น สถาบันการศึกษาคาทอลิกให้ความสำคัญกับคุณค่าศักดิ์ศรีของมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม และถือว่าการศึกษา เริ่มต้นพร้อมกับชีวิต การให้การศึกษอบรม ถือว่าเป็นหน้าที่ประการแรกของพ่อแม่ เด็กรับรู้และเรียนรู้จากพ่อแม่ เป็นบุคคลแรก เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง รอบตัวเอง เรียนรู้ประสบการณ์และสภาพแวดล้อม เรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลอื่น เรียนรู้สังคมและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว และเรียนรู้สังคมรอบข้างตนเอง ทั้งในระดับกว้าง (Horizontal level) และระดับลึก (Vertical level) ด้วยการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในสังคมและระหว่างสังคม บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในมิติของปัจเจกบุคคล (Personal dimension) มิติด้านสังคม (Social dimension) มิติด้านกาลเวลา (Temporal dimension) และมิติด้านพื้นที่ (Spatial dimension) ที่จะเกิดประโยชน์แก่นมนุษย์ สังคมและโลก

จากงานวิจัยของกลุ่มนักวิจัย ในเอกสารเรื่องของบทบาทการจัดการศึกษาเอกชนในเรื่อคาทอลิก เราได้ทราบว่าวิสัยทัศน์ (Vision) และพันธกิจ (Mission) ของการศึกษาคาทอลิก คือ การมุ่งสร้าง “บุคคลแห่งการเรียนรู้ ชุมชนที่รักและเอื้ออาทร มุ่งสู่ความเป็นเลิศแห่งความเป็นมนุษย์

ตามหลักคริสตธรรม” (Learning Persons, Loving and Caring Community Reaching for Human Excellence, according to Christian Principles) และได้กำหนดพันธกิจ ดังต่อไปนี้ ที่มุ่งเน้น

- สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในบรรยากาศแห่งความรัก เอื้ออาทร ยุติธรรม สันติและความจริง

- เป็นประจักษ์พยานแห่งชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ
- เชื่อมโยงความรู้กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดความหมายที่แท้จริง

สู่การปฏิบัติในชีวิต

- ให้ผู้ยากไร้และด้อยโอกาสได้เข้ารับการศึกษาดูตามความเหมาะสม
- ให้การอภิบาลเพื่อเพิ่มคุณค่าของชีวิตครอบครัว
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด สถานศึกษาและชุมชนในการพัฒนาบุคคล

ให้มีคุณภาพ

ขอบเขตของการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาคาทอลิกปัจจุบันอยู่ในการดูแลของสภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย) ภายใต้การควบคุมของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน) และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (ทบวงมหาวิทยาลัย) ดำเนินการจัดการศึกษาครอบคลุมทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในทุกระดับการศึกษา คือ การศึกษาก่อนปฐมวัย การศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาก่อนอุดมศึกษา และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

แนวคิดการบริหารและจัดการศึกษาคาทอลิก

“คุณธรรมนำความรู้คู่ความสุข” เป็นแนวคิดที่สภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย) ใช้เป็นแนวทางในการสร้างยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอนให้ได้ผลิตผลที่มีคุณภาพตามแนวปรัชญาการจัดการศึกษาคาทอลิกเบื้องต้น โดยมีขอบเขตของการจัดการศึกษาคาทอลิกในปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาคาทอลิกปัจจุบันที่อยู่ในการดูแลของสภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย) ภายใต้การควบคุมของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และทบวงมหาวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาครอบคลุมทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในทุกระดับการศึกษา คือ การศึกษาก่อนปฐมวัย การศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาก่อนอุดมศึกษาและการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีระบบการบริหาร

และการจัดการศึกษาคาทอลิกทั่วราชอาณาจักรไทยในทุกระดับการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. สถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยสังฆมณฑล
2. สถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยคณะนักบวชชายและนักบวชหญิง และ
3. สถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยฆราวาส

สถาบันการศึกษาคาทอลิก ให้ความสำคัญกับบุคลากรทางการศึกษาเป็นอย่างมาก

โดย เน้น

1. เอกลักษณะของฆราวาสคาทอลิกในโรงเรียน
2. การดำรงชีวิตอย่างมีเอกลักษณะ
3. การอบรมสำหรับฆราวาสผู้เป็นพยานถึงความเชื่อในโรงเรียน และ
4. การสนับสนุนฆราวาสที่ทำงานในโรงเรียน

ทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา เน้นหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการกระจายทรัพยากรจากแหล่งที่มีไปสู่แหล่งที่ขาดแคลนเพื่อความเท่าเทียมในโอกาสทางการศึกษาของเยาวชน โดยมีสังฆมณฑลและคณะนักบวชดำเนินการในการจัดสรรทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ในแนวคิดเรื่องเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาคาทอลิก คือ จะต้องคำนึงถึงจริยธรรมก่อนเทคโนโลยี (Ethical before technical) มนุษย์มาก่อนวัตถุ (The human before the material) ชีวิตความเป็นอยู่มากกว่าสมบัติที่มี (Being more than having) การใช้เทคโนโลยี จึงคำนึงถึงการใช้ใน 3 ระดับ คือ เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) เทคโนโลยีระดับกลาง (Intermediate technology) และเทคโนโลยีระดับสูง (Advanced technology)

ในการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายทั้งปวงในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเมือง ประชากร ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมกับการจัดการศึกษาของทุกฝ่ายทุกกลุ่ม รวมทั้งการจัดการศึกษาคาทอลิกด้วย ปัจจัยที่มีผลกระทบที่วันนี้ มีดังต่อไปนี้

ด้านกฎหมายและนโยบายของรัฐ

- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540/2550
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2545 และ 2553
- นโยบายของรัฐด้านการศึกษา

ด้านสังคม

- การรับวัฒนธรรม / วิถีชีวิตแบบสากล
- การเป็นศูนย์กลางการบริการด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้วย

ประชาชนต้องการ โรงเรียนในท้องถิ่นที่มีคุณภาพ จึงต้องมีการแข่งขันทั้งด้าน คุณภาพและปริมาณ

ด้านเศรษฐกิจ

- ไม่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรงที่เน้นการค้าได้เปรียบเชิงราคา แต่จะเน้นการค้าได้เปรียบ การพัฒนาที่เน้นการค้าและบริการ

- จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน และจะมีการนำเทคโนโลยี มาใช้มากขึ้น จึงเกิดความต้องการในการพัฒนาฝีมือแรงงานเฉพาะทางมากขึ้น

- ภายใต้ข้อผูกพัน WTO และ APEC ที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกรับ การบริการ การศึกษา จัดเป็นธุรกิจบริการประเภทหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาถือหุ้นได้

([http://www.riau.au.edu/index.php?option=com_content&view=article&id=33:-](http://www.riau.au.edu/index.php?option=com_content&view=article&id=33:-2542&catid=4:research&Itemid=16)

[2542&catid=4:research&Itemid=16](http://www.riau.au.edu/index.php?option=com_content&view=article&id=33:-2542&catid=4:research&Itemid=16))

เอกลักษณ์ของสถาบันการศึกษาคาทอลิก

ธรรมชาติของการศึกษาคาทอลิก มุ่งเน้นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาคาทอลิก ซึ่งธรรมชาติของการศึกษาคาทอลิก คือ การฝึกอบรมพัฒนาคนให้เป็นคนดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และศีลธรรม ทั้งแบบรายบุคคลและหมู่คณะ โดยยึดหลักธรรม คำสอนของศาสนาเป็นหลักในการจัดการศึกษา (เอกชัย ชินโคตร, 2551) และปรัชญาการศึกษา คาทอลิกเป็นพื้นฐาน ผสานกับการศึกษาศิลปะวิทยาการ ความรู้วิชาการต่าง ๆ เป็นกระบวนการ เดียวกันในการพัฒนาคนและสังคม การศึกษา จึงจัดระบบการเรียน การฝึกอบรมและการเรียนรู้จาก ประสบการณ์ตรงด้วยการฝึกฝน ทำความเข้าใจอย่างแตกฉาน การเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น ที่ถ่ายทอดหรือแบ่งปัน และการวิเคราะห์ใคร่ครวญด้วยหลักธรรม และเป้าหมายชีวิต ด้วยวิธีการ ฝึกฝนจิตสมาธิให้เป็นความคิดที่เหมาะสมกับบริบทสภาพแวดล้อมทางสังคม ลงมือปฏิบัติด้วย ตนเองหรือทำงานร่วมกับผู้อื่น การศึกษา จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการ เป็นเครื่องช่วยนำทางให้ บุคคลเกิดการเรียนรู้ เกิดปัญหา เกิดความเข้าใจ สามารถปฏิบัติได้จนบรรลุผล สามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือสังคม เป้าหมายการจัดการศึกษา คือ เพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนดีครบถ้วนตามแบบอย่าง ของพระคริสตเจ้าผู้ทรงเป็นทั้งอาจารย์และแบบอย่างชีวิต การมีอยู่ของนักบวชในชุมชนทาง การศึกษา เป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากผู้ได้รับการเจิมเป็นนักบวช สามารถเป็นผู้มีประสิทธิผลเป็นพิเศษ ในกิจกรรมด้านการศึกษา พวกเขา เป็นตัวอย่างหนึ่งของการอุทิศตัวในการบริการผู้อื่นตาม

จิตตารมณ์ของการถวายตัวของนักบวชโดยไม่มีการสงวนท่าทีและโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน การมีนักบวชชาย หญิง เคียงข้างพระสงฆ์และครูฆราวาส ทำให้นักเรียนได้เห็นภาพที่ชัดเจนของพระศาสนจักรและทำให้เห็นความสมบูรณ์ของพระศาสนจักรได้ง่ายขึ้น (การศึกษาคาทอลิก: 43 - 49)

ความเอาใจใส่ต่อการเรียนรู้ หมายถึง ความรัก (ปริชาญาณ 6: 17) โรงเรียนคาทอลิกมีอีกคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญ นั่นคือ การเป็นโรงเรียนสำหรับทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้อ่อนแอที่สุด ในอดีต การจัดตั้งสถาบันการศึกษาของคาทอลิกส่วนใหญ่เป็นการตอบสนองความต้องการของผู้ด้อยโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจ ไม่ใช่เรื่องใหม่ที่จะยืนยันว่า โรงเรียนคาทอลิกก่อกำเนิดขึ้นจากความห่วงใยเล็กๆ ที่มีต่อการศึกษารวมของเด็กและเยาวชนที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ตามยถากรรมและปราศจากการเล่าเรียนทุกรูปแบบในหลายส่วนของโลกในปัจจุบันนี้ ความขัดสนได้เป็นอุปสรรคทำให้เยาวชนและเด็กจำนวนมากไม่สามารถเข้ารับการศึกษาระบบและขาดโอกาสที่จะได้รับการอบรมที่ดี ในแง่ของการเป็นมนุษย์และคริสตชน ในส่วนต่าง ๆ ของโลก รูปแบบใหม่ของความยากจน ได้ปรากฏขึ้น เป็นปัญหาท้าทายโรงเรียนคาทอลิกเหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นในอดีต มันอาจเกิดขึ้นเมื่อมีสถานการณ์ของความไม่เข้าใจ ความไม่ไว้วางใจและการขาดทรัพยากรด้านวัตถุ โรงเรียนไม่อาจแยกตัวจากสถาบันการศึกษาอื่น และบริหารจัดการเหมือนเป็นองค์กรที่แยกออกต่างหาก แต่จะต้องสัมพันธ์กับโลกของการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคมโดยรวม ในส่วนของโรงเรียนคาทอลิก จะต้องมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะรับเอาสถานการณ์ทางวัฒนธรรมไว้ ขณะกำลังก้าวเดินไปข้างหน้า จะต้องเป็นแบบอย่างและเป็นสิ่งเร้าสำหรับสถาบันการศึกษาอื่น ตั้งอยู่ในแนวทางของการแสดงความห่วงใยของชุมชนพระศาสนจักรต่อการศึกษาดังวิธีนี้ บทบาทต่อหน้าสาธารณชนของโรงเรียนคาทอลิกจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด โรงเรียนคาทอลิกมิได้เกิดขึ้นจากการริเริ่มส่วนตัว แต่เกิดขึ้นในฐานะเป็นการแสดงออกของความเป็นจริงของพระศาสนจักร ซึ่งโดยธรรมชาติ มีลักษณะเป็นความจริงสำหรับสาธารณชน ดังนั้น จึงให้การบริการที่เป็นสาธารณะประโยชน์ และแม้จะถูกจัดขึ้นตามหลักความเชื่อคาทอลิกอย่างชัดเจนและด้วยความตั้งใจ แต่สิ่งนี้ ไม่ได้เป็นการกระทำเพื่อคนเป็นคาทอลิกเพียงพวกเดียว แต่เปิดรับทุกคน ผู้เห็นคุณค่าและร่วมมีความเห็นเดียวกันกับโครงการการศึกษาที่มีคุณภาพ มิฉะนั้น เป็นการเปิดกว้างให้ปรากฏเห็นอย่างชัดเจนในประเทศ ซึ่งคริสตชน ไม่ได้เป็นส่วนใหญ่ของประเทศหรือในประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งโรงเรียนคาทอลิก ได้ส่งเสริมความก้าวหน้าและการพัฒนาด้านมนุษย์อยู่เสมอ โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติใด ๆ ยิ่งไปกว่านั้น โรงเรียนคาทอลิก เช่นเดียวกับโรงเรียนของรัฐ ยังทำหน้าที่ทางสังคมตามบทบาทที่ได้รับอีกด้วย เพราะการมีอยู่ของโรงเรียนเป็นเครื่องประกันความหลากหลายของวัฒนธรรมและการศึกษา และเหนือสิ่งอื่นใด เป็นเครื่องประกันเสรีภาพและ

สิทธิของครอบครัวที่จะเห็นบุตรหลานได้รับการศึกษาที่พวกเขาต้องการ (การศึกษาคาทอลิก: 50-51)

สมณกระทรวงเพื่อการศึกษาคาทอลิก (2538, ข้อ 31 อ้างถึงใน การศึกษาคาทอลิก)
กล่าวว่า

“...การศึกษาคาทอลิก ต้องเน้นการพัฒนามนุษย์ให้ครบทุกมิติ คือ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม สร้างคนให้เคารพในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถเป็นมโนธรรมให้กับสังคม พัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันดีงามให้กับสังคม อันเป็นการสร้างสังคมและประเทศชาติให้มีความเข้มแข็ง ประชญาการศึกษา คาทอลิกถือว่า การศึกษา เป็นเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ เพื่อให้มนุษย์บรรลุถึงความดีงามตามหลักพระคริสตธรรม พระศาสนจักร คาทอลิกถือว่า ไม่มีสถาบันใดทำหน้าที่แทนโรงเรียนได้ โรงเรียนคาทอลิก มุ่งพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ (The Whole Person) เพราะว่า คุณค่าของความเป็นมนุษย์ทุกประการอยู่ในความกลมกลืนและความสำเร็จในองค์พระคริสต์เจ้าผู้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ (The Perfect Person) โรงเรียนต้องกระตุ้นนักเรียนให้ฝึกสติปัญญาของตนด้วยพลังแห่งความเข้าใจ จนกว่านักเรียนจะเห็นแจ่มแจ้งและสามารถค้นพบด้วยประสบการณ์ของตนเองว่า ความจริงที่ตนพบนั้น มีความหมายอย่างไร และในฐานะที่เป็นองค์การสำหรับอบรม โรงเรียนมีหน้าที่ต้องปลูกฝังศีลธรรม จริยธรรมในตัวผู้เรียน ช่วยให้เขาบรรลุถึงเสรีภาพทางศีลธรรมซึ่งมีคุณค่าในด้านจิตใจ เพื่อทำให้ชีวิตของเขามีคุณค่าและความหมายอย่างแท้จริง หน้าที่สำคัญของโรงเรียนคาทอลิกคือ รวมวัฒนธรรมกับความเชื่อ และรวมความเชื่อกับชีวิต การรวมอย่างแรก จะสำเร็จได้ โดยใช้วิธีการที่รวบรวมด้านต่าง ๆ ทุกด้านของความรู้มนุษย์เข้าด้วยกันตามหลักพระคริสตธรรม ส่วนการรวมอย่างที่สอง จะสำเร็จได้ด้วยความจริงของคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคริสตชน คุณลักษณะพิเศษของครูคาทอลิก คือ การสอนความจริง ซึ่งทำให้พระคริสต์เจ้า ผู้เป็นองค์ความจริงปรากฏในสิ่งที่ครูสอน การถ่ายทอดความจริงทางวิชาการ จึงควรมีส่วนร่วมอย่างพิเศษในการทำหน้าที่ ประกาศองค์พระคริสต์เจ้า” (การศึกษาคาทอลิก: 26 - 27)

กระบวนการศึกษาคาทอลิก

เซนต์ โทมัส อาไควนัส (Saint Thomas Aquinas ค.ศ. 1225 – 1274 อ้างถึงใน การศึกษาคาทอลิก) สอนว่า

“การศึกษา เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งในการกระทำการ การนำตนเอง และการบรรลุถึงสัจธรรมของชีวิต ซึ่งต้องเคารพต่อเสรีภาพ และความเป็นบุคคลในทุกมิติของผู้เรียน ครูเป็นผู้ชี้นำในการจัดประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เสริมสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิต สังคมและประเทศชาติ (หน้า 27)

New Catholic Encyclopedia (1981: 162-168 อ้างถึงใน การศึกษาคาทอลิก) อธิบายโดยสรุปว่า หลักของกระบวนการการศึกษาคาทอลิก คือ เด็ก (ผู้เรียน) เป็นผู้มืบทบาทสำคัญ (Principal Agent) ส่วนครูเป็นผู้ขับเคลื่อนที่สำคัญ (Essential Mover) ในกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของเด็ก (ผู้เรียน) อย่างเต็มที่ โดยอาศัยความช่วยเหลือภายนอก ก่อให้เกิดความเข้าใจด้วยความเป็นเหตุผล ตามหลักธรรมชาติและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต (การศึกษาคาทอลิก: 28)

สมณกระทรวงเพื่อการศึกษาคาทอลิก (อ้างถึงใน การศึกษาคาทอลิก) ระบุว่า การจัดบรรยากาศในสถาบันการศึกษาคาทอลิกต้องส่งเสริมการพัฒนาชีวิตฝ่ายจิต ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมบนคุณค่า พื้นฐานที่ดีตามหลักธรรมของศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 (Pope John II, 1982: 357) ในสมณสาธการศึกษาคาทอลิกสำหรับเยาวชน ที่เน้นความเป็นบุคคลของมนุษย์และวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นคุณค่าและผลิตแห่งความสำเร็จของมนุษย์และสังคม นักการศึกษาคาทอลิกต้องเคารพต่อคุณค่าวัฒนธรรมและชีวิตมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งต่างมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความดีงามและความสมบูรณ์ครบถ้วนของชีวิตมนุษย์ (การศึกษาคาทอลิก: 28)

แมคคัลท์ลีน (อ้างถึงใน การศึกษาคาทอลิก) ให้ทัศนะว่า แนวการศึกษาคาทอลิกต้องทบทวนทำความเข้าใจบทบาทของการศึกษาคาทอลิกตามปรัชญาและเทววิทยาคาทอลิก ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้านวิทยาศาสตร์และความคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนดีเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแบบอย่างและคำสอนของพระคริสต์เจ้า สอดคล้องกับสมณกระทรวงเพื่อการศึกษาคาทอลิก (2508) ที่กำหนดให้โรงเรียนคาทอลิกเน้นคุณค่าของการอบรมคนในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านร่างกายให้มีสุขภาพะ ทั้งด้านศีลธรรม สติปัญญา การเป็นสมาชิกที่ดีและรับผิดชอบต่อสังคม เป็นบุคคลที่มีความเชื่อในศาสนา สรรพคุณต่อพระเจ้า ในขณะที่ สมณกระทรวงเพื่อการศึกษา คาทอลิก (2532) ระบุว่า การศึกษาคาทอลิกเน้นการพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดีของสังคม เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม กับพระคริสต์ธรรมและบูรณาการ การสอนศีลธรรมในการเรียน การสอน สอดคล้องกับสมณกระทรวงเพื่อการศึกษาคาทอลิกที่เน้นให้ใส่ใจต่อบรรยากาศการศึกษา เรียนรู้และศีลธรรม เสริมสร้างคุณค่าของการฝึกอบรมชีวิตจิต และการสอนแบบบูรณาการ จริยธรรมเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่ดีเลิศให้เป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียนคาทอลิกอย่างเด่นชัด (การศึกษาคาทอลิก: 29)

แผนแม่บทการศึกษาคาทอลิกฯ ของสภาการศึกษาคาทอลิก (ประเทศไทย) ได้กำหนดแผนงานหลักไว้ ได้แก่ งานอภิบาลแพร่ธรรม การจัดการเรียนการสอน การประสานงานด้านการศึกษา งานอภิบาลเยาวชนในสถานศึกษาคาทอลิก เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

เพื่อการศึกษา การประเมินคุณภาพการศึกษา และเอกลักษณ์สถานศึกษาคาทอลิก ซึ่งจะยกบางประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

การจัดการเรียนการสอน

การจัดการศึกษา และการจัดหลักสูตรของการศึกษาคาทอลิก คำนึงถึงผลที่จะบังเกิดแก่ผู้เรียน โดยมุ่งมั่นที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศักดิ์ศรี เคารพผู้อื่น มีความพร้อมด้วยคุณธรรม สติปัญญา และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังต่อไปนี้ (การศึกษาคาทอลิก: 41)

- สถานศึกษาคาทอลิก มีหลักสูตร หนังสือ คู่มือและสื่อประกอบการเรียนการสอน ด้านจริยธรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในทุกระดับ
- สถานศึกษาคาทอลิก มีความเป็นผู้นำในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและพัฒนางานวิชาการให้เด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านภาษาอังกฤษและคอมพิวเตอร์
- สถานศึกษาคาทอลิก มีความเป็นผู้นำในการบูรณาการจริยธรรมลงในรายวิชาต่าง ๆ รวมทั้งมีกิจกรรมที่เด่นชัดในการปลูกฝังผู้เรียนให้มีจิตคารมณในการบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อสันติสุขและยุติธรรมในสังคมโลก (การศึกษาคาทอลิก: 42)

เอกลักษณ์ของสถาบันการศึกษาคาทอลิก

ธรรมชาติของการศึกษาคาทอลิก มุ่งเน้นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาคาทอลิก ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษา เนื้อหาสาระของการศึกษาและสภาพแวดล้อมทางการศึกษา มีดังนี้

- คุณค่าและความสำคัญของการศึกษาคาทอลิก

ธรรมชาติของการศึกษาคาทอลิก คือ การฝึกอบรมพัฒนาคนให้เป็นคนดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และศีลธรรม ทั้งแบบรายบุคคลและหมู่คณะ โดยยึดหลักธรรมคำสอนของศาสนาเป็นหลักในการจัดการศึกษา (การศึกษาคาทอลิก: 43)

- ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษา

บทบาทหน้าที่ในการจัดการศึกษาคาทอลิก ยึดหลักว่า ความรับผิดชอบในการจัดการศึกษา เป็นหน้าที่ของครอบครัวหรือพ่อแม่เป็นอันดับแรก เป็นหน้าที่ของพระศาสนจักรหรือวัด และรัฐที่ต้องจัดการศึกษาให้แก่สมาชิกของตน และร่วมมือกันในการจัดการศึกษา เพื่อให้เด็กและเยาวชน ได้รับการศึกษาที่ดีที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ เปรียบได้กับการศึกษาไทยที่ยึดหลักบรรพการศึกษาคาทอลิกเป็นหน้าที่ของบ้าน วัด และโรงเรียน (การศึกษาคาทอลิก: 44)

- เนื้อหาสาระของการศึกษา

ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระสำคัญของการศึกษา คือ ความรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความสามารถทำงานเพื่อชีวิตตนเองและเพื่อผู้อื่น การศึกษาต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ ศักดิ์ศรี สิทธิเสรีภาพของมนุษย์ และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เน้นความสำคัญของ ชีวิตจิต ธรรมชาติ และสังคม โดยยึดหลักคำสอนของศาสนาเป็นพื้นฐานประกอบกับความรู้ วิชาการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ด้านสังคม การดำเนินชีวิตในสังคม หมู่คณะ อย่างมีความหมาย และเป็นสุข สาระสำคัญ คือ การเป็นคนดี เป็นคนใฝ่รู้ มีความรู้ ความสามารถ และอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข ดังที่กำหนดเป็นบรรทัดฐานในการจัดการศึกษา หลักสูตรการศึกษา และ การเรียนการสอน คือ คุณธรรมนำความรู้ ความรู้คู่คุณธรรม และคุณธรรมนำความรู้คู่ความสุข (การศึกษาคาทอลิก: 44)

- สภาพแวดล้อมทางการศึกษา

บรรยากาศสถานศึกษา มีส่วนสำคัญที่จะเสริมสร้างการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองของผู้เรียน ทั้งบรรยากาศในห้องเรียน การทำกิจกรรมร่วมกัน การทำงานร่วมกัน และการอยู่ร่วมกัน นักเรียนได้พัฒนาตนเอง ได้เรียนรู้จักตนเอง แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ที่สำคัญคือ การเรียนรู้จากแบบอย่างชีวิตและคำสอนของครู ทำให้กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการของชีวิต สร้างบรรยากาศให้โรงเรียนเป็นสนามแห่งการเรียนรู้ของนักเรียน จัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรม ความรู้ และฝึกฝนการทำงานร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกัน ระหว่างนักเรียนกับครู มีบรรยากาศของการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่บูรณาการคุณธรรม จริยธรรม ในการดำรงชีวิต เป็นการฝึกฝนเพื่อการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและชุมชน กำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม และมีศักยภาพที่สามารถดำเนินการให้สำเร็จตามเงื่อนไขของเวลา และศักยภาพแห่ง การพัฒนาในบริบทที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและบริบททางวัฒนธรรมและสังคมไทย (การศึกษาคาทอลิก: 44-45)

คุณพ่อมิเกล กาไรซาบาล S.J. (29 ส.ค. 2542) ได้จัดทำเอกสาร เรื่อง การปฏิรูป การศึกษาด้วยจิตตารมณ์พระเยซูคริสตเจ้า ซึ่งกล่าวถึง ลักษณะสำคัญของพระเยซูเจ้าที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษาคาทอลิก มีดังนี้

1. ความจำเป็นในการภาวนา

- เราจำเป็นต้องรื้อฟื้นชีวิตภาวนาของเรา
- เราเองต้องภาวนาเป็น รวมทั้งเป็นนักภาวนา
- เราต้องพยายามให้นักเรียนของเราเป็นนักภาวนา

2. บทบาทในการชุบชีวิตของมิตร

- การสอนให้คนรู้จักรัก รู้จักหันออกจากตนเองและสร้างมิตรภาพ รู้จักฟังและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รู้จักสนใจและร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม

3. ศักดิ์ศรีทางศีลธรรม

- ช่วยนักเรียนให้รู้จักคิดเองเป็น สอนให้รู้จักพิจารณาแยกแยะ วิเคราะห์ปัญหา สังคม ช่วยนักเรียนให้สามารถมองเห็นและรู้ว่าอะไร ไม่ถูกต้อง และอะไรดีงามในสังคม ควรค่าแก่การรักษาไว้

4. ความวิริยะ / อุตสาหะ เมื่อเผชิญความยากลำบาก

- ช่วยนักเรียนของเราให้สร้างอุดมการณ์ และยึดมั่นยืนหยัดในอุดมการณ์นั้น แม้จะมีความยากลำบาก ต้องเข้มแข็ง นักเรียนต้องการแรงจูงใจที่จะดำรงชีวิต ที่จะศึกษาหาความรู้และทำงาน

5. สนุทริยภาพและความอัศจรรย์ใจในความน่าพิศวง ซาบซึ้งในความวิจิตรพิสดาร

- นักเรียน ควรได้รับโอกาสการเรียนรู้เรื่องสนุทริยภาพ สนุทริยศาสตร์ ให้เข้าใจ และเห็นความงามของผลงานทางศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตรกรรม คนตรี วรรณกรรม และสิ่งที่สำคัญที่สุด ความงดงามของธรรมชาติ

- การพิศพ่งความงามของจักรวาล เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณ และช่วยให้สามารถขจัดใจขึ้นเหนือความวุ่นวายของชีวิต และความห่วงใยในสิ่งไม่จริงทั้งหลายได้

นอกจากนี้ ระบบการศึกษาแบบเขสุติ และรูปแบบการสอนแบบการไตร่ตรอง เป็นกระบวนการที่ประกอบไปด้วยทั้งห้าข้อนี้ เป็นกระบวนการที่ขับเคลื่อนจากพระเจ้า (ความเชื่อ) สู่ครู (ผู้นำทาง) เพื่อนำไปถึง ผู้เรียนรู้ เพื่อให้เขาค้นหา รู้และรักความจริงและความหมายของชีวิต โดยกระบวนการทั้งห้านี้ จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักเรียนจนถึงจุดสูงสุดของพรสวรรค์ที่พระเจ้าประทานให้เพื่อผู้อื่น รูปแบบการสอนแบบการไตร่ตรอง (Reflective Pedagogy) ได้แก่

1. บริบทการเรียนรู้

- เข้าใจและเอาใจใส่นักเรียนเป็นรายบุคคลตามบริบทของเขา
- เลือกและปรับรูปแบบการเรียนรู้ให้เหมาะสมและเป็นประโยชน์ที่สุดและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง

2. ประสพการณ์

- มองหาข้อมูลจากประสพการณ์โดยตรงหรือโดยผ่านผู้อื่น ด้วยปัญญา การถาม การจินตนาการ การสำรวจองค์ประกอบและความสัมพันธ์ รวบรวม และจัดระบบข้อมูลเป็นองค์รวม

3. ไตร่ตรอง

- ให้ความกระจ่างกับแรงจูงใจภายใน เหตุผลเบื้องหลังการตัดสินใจ เพื่อสาเหตุและผลของข้อมูลจากประสบการณ์ เพื่อชี้แนะและประเมินทางเลือก เพื่อแสวงหา พบและปฏิบัติตาม พระประสงค์ของพระเจ้าในแต่ละสถานการณ์

4. กระทำ

- การเจริญเติบโต (การเลือก) ของมนุษย์จากภายใน ที่มีรากฐานอยู่ที่ประสบการณ์ ที่ได้รับการไตร่ตรอง เช่นเดียวกับการแสดงออกมาภายนอก

5. ประเมิน

- ประเมินความก้าวหน้าของนักเรียนในแง่ผลสัมฤทธิ์เป็นครั้งคราว

(เอกสารประกอบการสัมมนา, Seminar on Catholic Education Identity, 6-8

January 2011)

อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก

ความสำคัญของโรงเรียนคาทอลิก ด้วยความเอาใจใส่ของพระศาสนจักรในเรื่อง โรงเรียน เป็นที่ประจักษ์เห็นได้ โดยเฉพาะโรงเรียนคาทอลิก โรงเรียนคาทอลิก มุ่งถึงจุดหมายทาง วัฒนธรรมการอบรมเยาวชนไม่น้อยหน้ากว่าโรงเรียนอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะโดยเฉพาะของโรงเรียน คาทอลิก ก็คือ มุ่งสร้างให้ประชาคมในโรงเรียนเกิดบรรยากาศอันมีชีวิตชีวาด้วยจิตตารมณ์ เสรีภาพ และความรักแบบในพระวรสาร มุ่งช่วยคนรุ่นหนุ่มสาวให้พัฒนาบุคลิกภาพ โรงเรียนคาทอลิก ก่อบรมนักเรียนของตนให้ทำงานอย่างเกิดผล เพื่อประโยชน์ของประเทศบ้านเมืองในโลก และ ในขณะเดียวกัน ก็เตรียมเขาให้ทำการรับใช้อำนาจจักรของพระเป็นเจ้า เพื่อว่าเมื่อดำรงชีวิตเป็น ฉบับดีและแบบผู้แพร่ธรรม เขาจะได้เป็นดังเชื้อความรอดสำหรับประชาคมมนุษย์ (อัตลักษณ์ การศึกษาคาทอลิก ข้อ 8: 9-10)

โรงเรียนในสังคมปัจจุบัน

โรงเรียน จะต้องพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบและรู้จักควบคุมตนเองจาก ภายใน รวมถึงให้สามารถที่จะเลือกได้อย่างเสรีแต่สอดคล้องกับมโนธรรมของตน นี่คือนิพจน์อีก แบบหนึ่งของการกล่าวว่า โรงเรียน เป็นสถาบันที่เยาวชนค่อย ๆ เรียนรู้ที่จะเปิดใจตนเองต่อชีวิต อย่างที่เป็น และสร้างทัศนคติเด็ดเดี่ยวต่อชีวิตอย่าง ที่ควรจะเป็นให้เกิดขึ้นภายในตนเอง

หากท่านเข้าใจกันลักษณะนี้ โรงเรียน จะมีเป็นเพียงสถานที่ซึ่งนักเรียนจะได้รับ ทางเลือกแต่คุณค่าทางสติปัญญาเท่านั้น แต่เป็นสถานที่ซึ่งสอนอบรมคุณค่าต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียน นำไปปฏิบัติจริงได้ในชีวิต โรงเรียนต้องเป็นชุมชนที่สื่อสารคุณค่าต่าง ๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์

ระหว่างบุคคลที่มีความจริงใจ สมาชิกแต่ละคนทั้งในเชิงส่วนตัวและในหมู่คณะ ยึดมั่นอยู่กับคุณค่าแห่งชีวิตที่ซึมซาบหล่อเลี้ยงในโรงเรียน (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 31: 30-31)

บรรยากาศทางพระศาสนจักรและการศึกษาภายในโรงเรียน

ทุกคนที่เกี่ยวข้องโดยตรงอยู่กับโรงเรียน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในโรงเรียน ซึ่งได้แก่ บรรดาครู ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหาร ผู้ช่วยงาน ผู้ปกครอง เป็นหัวใจสำคัญ ในเมื่อเป็นผู้มีบทบาทโดยธรรมชาติและทดแทนอีกไม่ได้แล้วในการศึกษาของบุตรธิดาของเขา ชุมชนโรงเรียนยังรวมถึงคณักรียนอีกด้วย เพราะนักเรียน เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการศึกษาของตัวเอง (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 32: 110)

ดังนั้น อย่างน้อยก็นับตั้งแต่มีการประชุมสังคายนาวาติกัน 2 โรงเรียนคาทอลิก ก็ได้มีเอกลักษณ์ของตนอย่างชัดเจน มิเพียงแต่ในฐานะเป็นการปรากฏอยู่ของพระศาสนจักรในสังคม แต่ยังในฐานะเป็นเครื่องมือที่แท้จริงและเหมาะสมของพระศาสนจักรอีกด้วย โรงเรียน เป็นสถานที่เพื่อการเผยแพร่วรรสาร เพื่อการแพร่ธรรมอย่างถ่องแท้และกิจการเชิงอภิบาล – มิใช่โดยอาศัยกิจกรรมเสริม หรือควบคุม หรือกิจกรรมนอกหลักสูตร แต่โดยตัวของมันเองเลยทีเดียว ถ้อยคำของสมเด็จพระสันตะปาปาองค์ปัจจุบัน กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ชัดเจนเป็นอย่างยิ่งว่า :

“โรงเรียนคาทอลิกมิใช่เป็นปัจจัยขายขอบหรือปัจจัยประเภทสองในการะหน้าที่เชิงอภิบาลของพระสังฆราช หน้าที่ของโรงเรียนคาทอลิก มิใช่เป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้ในการต่อต้านการศึกษาที่ให้อยู่ในโรงเรียนของรัฐเท่านั้น” (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 33: 111)

โรงเรียนคาทอลิก ได้พบเหตุผลอันถูกต้องแท้จริงในการดำรงอยู่ของตน จากการที่ได้มีส่วนร่วมในการกิจแพร่ธรรมของพระศาสนจักร : โรงเรียนคาทอลิก มีพื้นฐานอยู่ที่ปรัชญาการศึกษา ซึ่งในปรัชญาดังกล่าวนี ความเชื่อ วัฒนธรรมและชีวิต จะถูกนำเข้ามาผสมกลมกลืนกัน อาศัยโรงเรียนคาทอลิก พระศาสนจักรท้องถิ่น ก็ได้เผยแพร่วรรสารสั่งสอน และมีส่วนช่วยในการอบรมให้สมาชิกของพระศาสนจักรมีวิธีการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยพลานามัยและปกติสุขทางใจ สมเด็จพระสันตะปาปา ได้ทรงยืนยันไว้ว่า :

“ความจำเป็นที่จะต้องมิโรงเรียนคาทอลิกนั้น เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเมื่อเราคำนึงถึงว่าโรงเรียนคาทอลิกมีส่วนช่วยมากเพียงไรในการพัฒนาภารกิจของประชากรพระเจ้า ในการเจรจาทำความเข้าใจระหว่างพระศาสนจักรและชุมชนมนุษย์ และในการป้องกันรักษาเสรีภาพแห่งมโนธรรม...” เหนือสิ่งอื่นใด ตามที่สมเด็จพระสันตะปาปาตรัสไว้ โรงเรียนคาทอลิก ช่วยให้บริการความสำเร็จตามเป้าหมายถึงสองประการ กล่าวคือ โดยธรรมชาติของโรงเรียนคาทอลิกเอง โรงเรียนเป็นผู้ชี้นำทั้งชายและหญิงให้ไปสู่ความดีสมบูรณ์พร้อม ทั้งจากแง่ของการเป็นมนุษย์ และจากแง่ของการเป็นคริสตชน และในเวลาเดียวกัน ก็ช่วยเขาเหล่านั้นให้บรรลุวุฒิภาวะในความเชื่อ สำหรับ

ผู้ที่เชื่อในพระคริสต์ นี่คือลักษณะสองแง่มุมของความเป็นจริงอันเดียวกัน” (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 34: 111)

โรงเรียนคาทอลิกส่วนใหญ่ อยู่ใต้ความอำนวยการของคณะนักบวชซึ่งสมาชิกที่ถวายตัวแล้วได้ช่วยทำให้บรรยากาศการศึกษามั่งคั่งยิ่งขึ้น โดยการนำเอาค่านิยมในคณะนักบวชของตนเข้ามาสู่บรรยากาศภายในโรงเรียน นักบวชชายหญิงเหล่านี้ ได้อุทิศตนแล้วเพื่อให้บริการแก่นักเรียนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวแต่อย่างใด เพราะพวกเขาเชื่อมั่นว่า พระคริสตเจ้านั่นเองที่พวกเขากำลังรับใช้อยู่ อาศัยการภาวนา การทำงานและความรักซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตภายในหมู่คณะ เหล่านักบวช ก็แสดงให้เห็นที่เป็นที่ประจักษ์แก่ตาถึงชีวิตของพระศาสนจักร แต่ละคน ก็นำเอาความมั่งคั่งในขนบประเพณีการศึกษาของตนมาสู่โรงเรียน ซึ่งพบได้ในคุณธรรมสมบัติพิเศษดั้งเดิมอันเป็นพระพรจากพระเป็นเจ้า สมาชิกแต่ละคนของคณะ ซึ่งต่างก็ได้เตรียมตนทางด้านอาชีพครูมาอย่างพิถีพิถัน ก็นำความรู้ที่จำเป็นเหล่านั้นมาปฏิบัติงานตามกระแสเรียกให้เข้ามาเป็นผู้ให้การศึกษาอบรมพลังและความนุ่มนวลในการอุทิศตนแด่พระเป็นเจ้าโดยสิ้นเชิงของนักบวช ทำให้กิจการงานของพวกเขาแจ่มกระจ่างสว่างไสว และบรรดานักเรียน ก็ค่อย ๆ มองเห็นคุณค่าและเกิดความนิยมชมชื่นในการเป็นประจักษ์พยานอันนี้ นักเรียน จะเกิดความรู้สึกรักครูของตน ซึ่งคุณจะมีพระสวรสต์ในการมีดวงจิตที่กระชุ่มกระชวยอยู่ตลอดเวลา และนี่เป็นความรักซึ่งยืนยงอยู่ยาวนาน หลังจากที่นักเรียนได้ออกไปจากโรงเรียนแล้ว (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 35: 112)

พระศาสนจักร ให้กำลังใจแก่นักบวชชายหญิงเหล่านี้ผู้ได้อุทิศชีวิตแล้วเพื่อให้สำเร็จตามพระพรพิเศษทางการศึกษาที่ตนได้รับมาจากพระเป็นเจ้า พระศาสนจักร กระตุ้น รุกเร้านักบวชที่อยู่ในแวดวงการศึกษามิให้ล้มเลิกกิจการอันนี้ แม้จะตกอยู่ในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานและถูกเบียดเบียน แท้จริงแล้ว พระศาสนจักร ยังหวังว่า จะมีคนอื่น ๆ อีกมากที่ได้รับเรียกให้เข้ามาสู่กระแสเรียกพิเศษประการนี้ เมื่อใดที่ต้องลำบากใจเพราะเกิดความสงสัยหรือไม่แน่ใจ เมื่อใดที่ความขุ่นยากเพิ่มพูนขึ้นมา นักบวชชายหญิงเหล่านี้ ก็ควรระลึกถึงลักษณะการถวายตัวของตนซึ่งยกขึ้นถวาย “ในความสมบูรณ์แบบแห่งความรัก ซึ่งก็คือเป้าหมายของชีวิตที่ถวายแล้ว” บุญกุศลของเขา ยิ่งมหาศาลยิ่งขึ้น เพราะการยกถวายของเขากระทำในนามของเยาวชน ผู้เป็นความหวังของพระศาสนจักร (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 36: 112)

มิติด้านศาสนาในชีวิตและการทำงานของโรงเรียน

1. มิติด้านศาสนาในชีวิตของโรงเรียน

นักเรียน มักจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันและเวลาส่วนใหญ่ในวัยเยาว์ของตนที่โรงเรียน หรือมิฉะนั้น ก็ในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับโรงเรียน บ่อยครั้ง เอกลักษณ์ของ “โรงเรียน” มักจะถูกมองไปว่า ก็คือ “การสอน” แท้จริงแล้ว ห้องเรียนและบทเรียนนั้น เป็นเพียงส่วนน้อยของ

ชีวิตในโรงเรียน คู่เคียงกันไปกับบทเรียนที่ครูสอนก็คือ การมีส่วนร่วมด้วยตนเองของนักเรียน ในฐานะบุคคลแต่ละคนหรือในฐานะกลุ่มทั้งในการศึกษาค้นคว้า วิจัย การฝึกปฏิบัติ กิจกรรมนอกหลักสูตร การสอบวัดผลและในความสัมพันธ์ที่มีต่อครูและต่อนักเรียนด้วยตนเอง กิจกรรมของกลุ่ม การประชุมของชั้น การประชุมของโรงเรียน ในขณะที่โรงเรียนคาทอลิก ก็เหมือนกับโรงเรียนอื่น ๆ ในความหลากหลายซับซ้อนของกิจการที่จัดขึ้นและรวมกันเข้าเป็นชีวิตของโรงเรียน แต่ก็ยังมีความแตกต่างอย่างสำคัญในเรื่องหนึ่งนั่นคือ โรงเรียนคาทอลิก ได้รับแรงบันดาลใจและพลังมาจากพระวรสาร อันเป็นแหล่งที่โรงเรียนฝังรากอยู่อย่างแน่นหนา หลักการที่ว่า ไม่มีการกระทำอันใดของมนุษย์ที่จะไร้ความหมายทางจริยธรรมต่อมนิสาณิก หรือต่อพระพักตร์พระเป็นเจ้านั้น ย่อมจะนำมาประยุกต์ได้อย่างชัดเจนกับชีวิตในโรงเรียน ยกตัวอย่างเช่น งานในโรงเรียน ซึ่งได้รับการยอมรับในฐานะเป็นหน้าที่และปฏิบัติสำเร็จไปด้วยความตั้งใจจริง ความกล้าหาญและความพากเพียรเมื่อความยุ่งยากอย่างเข้ามา ความเคารพต่อครูบาอาจารย์ ความสัตย์ซื่อและความรักต่อเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ความจริงใจ การผ่อนหนักผ่อนเบา และความมีใจดีในความสัมพันธ์กับคนทุกคน (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 47: 120)

กระบวนการทางการศึกษานั้น มิใช่เป็นเพียงกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์เท่านั้น แต่เป็นการเดินทางอย่างแท้จริงของคริสตชนไปสู่ความดีสมบูรณ์พร้อม นักเรียนที่มีความรู้สึกสำนึกในมิติด้านศาสนาของชีวิต ย่อมตระหนักว่า น้ำพระทัยของพระเป็นเจ้านั้น จะพบได้ในกิจการงาน และในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทุกวัน เขาจะเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตามแบบฉบับของพระอาจารย์เจ้าผู้ทรงใช้เวลาในวัยเยาว์ไปในการทำงานและบำเพ็ญความดีต่อมนุษย์ทุกคน นักเรียนที่ไม่ตระหนักในมิติด้านนี้ และเสี่ยงต่อการใช้ชีวิตช่วงที่ดึกดำบรรพ์ที่สุดของตนไปในระดับดินเงิน (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 48: 121)

2. มิติด้านศาสนาของการปลูกฝังวัฒนธรรมภายในโรงเรียน

ครูในอนาคต ควรได้รับการช่วยเหลือให้ตระหนักว่า ปรัชญาทางการศึกษาที่ถ่องแท้แบบใดก็ตาม ควรมีพื้นฐานอยู่ที่ธรรมชาติของมนุษย์ และดังนั้น จะต้องคำนึงถึงพลังความสามารถทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล รวมทั้งกระแสเรียกของแต่ละคนที่จะมาเป็นผู้รับใช้สังคมอย่างแข็งขันและสร้างสรรค์อีกด้วย อนึ่ง ปรัชญาดังกล่าวนี้นี้ จักต้องเปิดรับมิติต่างด้านศาสนา มนุษย์นั้น เป็นอิสระโดยพื้นฐาน มนุษย์ ไม่ใช่เป็นสมบัติของรัฐหรือองค์กรใด ๆ ดังนั้น กระบวนการให้การศึกษารวมทั้ง จึงเป็นบริการที่ให้แก่นักเรียนในฐานะปัจเจกชนโดยช่วยแต่ละคนให้บรรลุความสำเร็จในการได้รับการอบรมอย่างสมบูรณ์เต็มที่เท่าที่จะเป็นไปได้

แบบอย่างของคริสตชน ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่พระบุคคลขององค์พระคริสต์ จึงเกี่ยวพันอยู่กับแนวคิดเรื่องบุคคลดังกล่าวนี้ นั่นคือ แบบอย่างของคริสตชนจะเริ่มจากเค้าโครงการศึกษาที่มี

พื้นฐานอยู่ที่ตัวบุคคลในฐานะมนุษย์ แล้วจึงปรุงแต่งให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ด้วยพระพรเหนือธรรมชาติ คุณธรรมและค่านิยม กระแสเรียกเหนือธรรมชาติ เราสามารถพูดถึงการศึกษาแบบคริสต์ได้อย่างชัดเจน ถ้อยแถลงของสภาสังคายนาว่าติดกัน 2 ก็ได้ให้บทสังเคราะห์อันกระชับแล้ว แท้ที่สุด การอบรมทางวิชาครูอย่างเหมาะสม จะนำนักเรียนไปสู่การรู้จักอบรมตนเอง ทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะคริสตชน เนื่องจากว่า นี่เป็นการเตรียมตัวที่ดีที่สุดแล้วเท่าที่จะเป็นไปได้ สำหรับผู้ที่เตรียมตัวไปให้การศึกษาแก่ผู้อื่น (อัตถลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 63: 130)

บทสรุปทั่วไป มิติด้านศาสนาในกระบวนการอบรมเป็นองค์รวม

1. อะไรคือกระบวนการอบรมแบบคริสต์

ดังนั้น กระบวนการอบรมแบบคริสต์ จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นปัจจัยที่จัดไว้เป็นระเบียบ ทั้งชุดด้วยความมุ่งหมายเพียงหนึ่งเดียวคือ ให้นักเรียนแต่ละคนได้พัฒนาความสามารถ ได้รับความอบรมอย่างครบถ้วนทุกด้าน ภายในภาวะแวดล้อมซึ่งรวมเอามิติด้านศาสนาแบบคริสต์เข้าไป และยอมรับความช่วยเหลือของพระพรพรทาน (ของขวัญหรือชีวิตพระองค์ที่พระเจ้าประทานให้เรา เป็นของขวัญ) แต่สิ่งที่เป็นความสำคัญอย่างจริงจัง มิได้อยู่ที่ถ้อยสำนวน แต่อยู่ที่ความเป็นจริง และความเป็นจริงนี้ จะมีหลักประกันอันมั่นคง ก็ต่อเมื่อครูทุกคนรวมพลังความพยายามไปสู่เป้าประสงค์ร่วมจุดเดียวกันในการให้การศึกษา ความพยายามแบบเป็นพัก ๆ ประปรายเพียงบางส่วน หรือไม่ประสานสอดคล้องกันหรือสถานการณ์ที่มีการขัดแย้งทางความคิดเห็นในหมู่ครูด้วยกัน ย่อมเป็นการแทรกแซงรบกวน มากกว่าจะเป็นการช่วยเหลือในการพัฒนาบุคลิกภาพของนักเรียนแต่ละคน (อัตถลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 99: 153)

2. เป้าหมายทางการศึกษา

ความรับผิดชอบของโรงเรียนคาทอลิกนั้น ใหญ่หลวงและซับซ้อนนัก โรงเรียนจะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดวิธีการสอนแผนวิชาที่จะสอน โครงสร้าง ฯลฯ และในเวลาเดียวกัน ก็จะต้องให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายทางการศึกษาของตน โดยผสมผสานวัฒนธรรมของมนุษย์เข้ากับสารแห่งความรอดให้เป็นแผนที่ประสานสอดคล้องกัน โรงเรียนจะต้องช่วยนักเรียนแต่ละคนเป็น “สิ่งสร้างใหม่” อย่างมีศักยภาพ และในเวลาเดียวกัน ก็เตรียมตัวเขาให้พร้อมที่จะรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของสังคม เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา ซึ่งหมายความว่า โรงเรียนคาทอลิก จะต้องมิเป้าหมายทางการศึกษาที่ “แตกต่างออกไป” ในความหมายที่ว่า โรงเรียนมีวัตถุประสงค์เฉพาะของตนอยู่ในใจ และเป้าหมายทั้งหลายเหล่านั้น ก็เกี่ยวพันอยู่กับวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ในเชิงรูปธรรม เป้าหมายทางการศึกษา ก็มีกรอบอ้างอิง ซึ่ง :

- เป็นเครื่องกำหนดเอกลักษณ์ของโรงเรียน โดยเฉพาะค่านิยมในพระวรสาร ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการดำเนินงานของโรงเรียน ซึ่งจะต้องมีการพูดถึงอย่างชัดเจน

- บรรยายกาตอย่างชัดเจนในเรื่องจุดหมายของโรงเรียน ทั้งจากแง่ของวิชาการ การศึกษา และวัฒนธรรม
 - นำเสนอเนื้อหาในการอบรม ตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ ที่จะต้องถ่ายทอดให้นักเรียน ระหว่างการอบรมเหล่านั้น
 - อธิบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบและการบริหารจัดการ โรงเรียน
 - กำหนดว่าการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายประการใดที่ควรสงวนไว้ให้เป็นเรื่องของ บุคลากรมืออาชีพ (ผู้อำนวยการและครู) นโยบายประการใดควรพัฒนาด้วยความอนุเคราะห์ของ ผู้ปกครองและนักเรียน กิจกรรมใดควรทิ้งไว้เป็นเรื่องของความคิดริเริ่มอย่างอิสระของครู ผู้ปกครอง หรือนักเรียน
 - กำหนดวิธีการที่จะใช้ทดสอบและประเมินค่าความก้าวหน้าของนักเรียน
- (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 100: 154)

นอกจากนี้ ควรจะให้ความสนใจใล้อย่างรอบคอบ ระมัดระวังแก่การพัฒนาเกณฑ์ บรรทัดฐาน ที่สามารถช่วยให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้ เพื่อว่า แง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตใน โรงเรียน ทั้งในด้านวัฒนธรรม วิชาครู สังคม บ้านเมืองและการเมือง จะได้มารวมตัวกันอยู่อย่าง สมบูรณ์ (อัตลักษณ์การศึกษาคาทอลิก ข้อ 101: 155)

ฐานคติเกี่ยวกับอัตลักษณ์

โดยทั่วไปอัตลักษณ์ของใครหรืออะไรบางอย่าง หมายถึง คุณสมบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะ ของบุคคลหรือสิ่งนั้น ในพจนานุกรมภาษาไทย-อังกฤษ หรือ อังกฤษ-ไทย (วิทย์ เทียงบูรณะธรรม, 2547) คำแปลของ identity คือ คำว่า “เอกลักษณ์” ซึ่งตรงกับ ความหมายของคำนี้ในพจนานุกรม ภาษาอังกฤษ (Oxford Advance Learner’s, 1973; Collins Dictionary, 1996) นั่นก็คือ สิ่งที่เป็น คุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่งและมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้น โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น ทว่าในแวดวงสังคมศาสตร์ปัจจุบัน ความหมายนี้แปรเปลี่ยน ไปแล้ว แนวโน้มทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับ วิธีการมองโลก การเข้าถึง “ความจริง” ของสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็น “แก่นแกน” ของปัจเจกบุคคล วิธีคิดในกระแสนี้รื้อถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติแก่นแกนของ ปัจเจกภาพ ความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของการนิยามความหมายซึ่งสามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ไปได้ตามบริบท มิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างต่อไป ดังนั้นคำว่า “อัตลักษณ์” จะเหมาะสมกว่า “เอกลักษณ์” ในความหมาย identity ในยุคปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงความหมายของ identity ดังกล่าวสัมพันธ์อย่างมากกับการทำความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในบริบทโลกโลกาภิวัตน์ มิติเวลาที่เร่งเร็วขึ้นและ

มิติพื้นที่ที่คุกคามเข้ามาเพราะการปฏิบัติเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลาย ซับซ้อนซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับเวลา พื้นที่และแบบแผนชีวิตประจำวันมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกที่เรามีเกี่ยวกับตัวเราเอง สิ่งที่เคยเป็นมาตรฐานของระบบคุณค่าและไม่ว่าจะเป็นคุณค่าทางศาสนา ค่านิยมเรื่องเพศ คุณค่าประเพณี วัฒนธรรมเก่า ๆ หรือค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนกระทบกระทั่งในรูปแบบต่าง ๆ กับพลังของโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนนี้แสดงออกได้หลายลักษณะและหลายมิติในระดับจุลภาค จะพบการปรับเปลี่ยนประสบการณ์และแบบแผนชีวิตประจำวันของปัจเจก ซึ่งเชื่อมโยงถึงการปฏิบัติสัมพันธ์กับผู้อื่นในระดับมหภาค เราเห็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมใหม่ ๆ ผุดขึ้นมาราวดอกเห็ดในประเทศต่าง ๆ กระบวนการเหล่านี้ ต้องการเสนอความหมายและทิศทางใหม่ในเชิงสังคมวัฒนธรรม และมีกระบวนการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์จากการผสมผสานองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อน นับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้ต้องมีการทบทวนคำว่า “วัฒนธรรม” หรือ “กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” กันใหม่

เนื้อหาสำคัญของอัตลักษณ์ คือ จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกร่วมในระดับสังคม ที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่า ตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่นกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่นอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออก (พัฒนา กิตติอาษา, 2546) อัตลักษณ์ของคณนั้น หมายถึง ความเข้าใจในตนเองว่าตนเป็นใคร มีความคิดในการแสดงออกของตนเอง เพื่อกำหนดชีวิตในแนวทางใดแนวทางหนึ่ง ยอมรับความแตกต่างและความเหมือนกันของบุคคลในเรื่องต่าง ๆ ความรู้สึกของการมีอัตลักษณ์ของตนเกิดจากการที่คณคณนั้นดำรงความเหมือน (Sameness) และความต่อเนื่อง (continuity) ภายในตนของแต่ละคนที่สอดคล้องกับผู้อื่นมององค์ประกอบของการพัฒนาการการมีอัตลักษณ์มี 3 ลักษณะ (อุษา ศรีจินดารัตน์, 2532) คือ

1. แต่ละคนยอมรับว่าตนเองมีความเหมือน และความต่อเนื่องอยู่ภายในตน
2. ผู้อื่นในสังคมมองอย่างเดียวกับที่เรามองตนเอง
3. บุคคลจะมีความเชื่อมั่นและติดต่อสัมพันธ์ระหว่างโลกภายในและภายนอกและยอมรับผลสะท้อนกลับที่เกิดขึ้นได้

โดยสรุป อัตลักษณ์ของบุคคลหนึ่งเป็นการมองตนเองเพื่อตอบคำถามว่า “ฉันคือใคร” และ “ฉันเหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร” โดยที่ลักษณะนั้นดำรงอยู่ในตนเองอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละบุคคลสามารถมองตนเองได้หลายแง่มุม ขึ้นอยู่กับเราเป็นสมาชิกในหน่วยงานใดของสังคม แต่ละหน่วยของสังคมเราก็จะมีบทบาทแตกต่างกันออกไป

ธีรยุทธ บุญมี (อ้างถึงใน ธงชัย สมบูรณ์, 2549: 40) กล่าวว่า อัตลักษณ์ที่แสดงออกในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity) และอัตลักษณ์กลุ่ม

(Collective identity) อัตลักษณ์ 2 ส่วนนี้จะกระจายตัวในสังคมแต่ละแบบและประวัติศาสตร์แต่ละช่วงแตกต่างกัน ซึ่งอัตลักษณ์บุคคลบางอย่างเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมจนเกือบจะจับต้องได้ รู้สึกได้ทั้งหมด เช่น รูปร่าง หน้าตา เพศ สถานะความรู้ เป็นต้น ส่วนอัตลักษณ์กลุ่มจะเป็นลักษณะร่วมโดยอาศัยสัญลักษณ์บางอย่างซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม โดยทั่วไปแล้วคนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่าถ้าอยู่ในสังคมกลุ่มเล็ก ๆ เช่น ชุมชน หมู่บ้าน จะมีอัตลักษณ์กลุ่มแบบที่ค่อนข้างชัดเจนสามารถรู้สึกได้ สัมผัสได้มากกว่าอัตลักษณ์กลุ่มที่กว้างขวางขึ้นไปเรื่อย ๆ เช่น ความเป็นพลเมืองของชาติ หรือความเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ กล่าวอีกทางหนึ่ง ถ้าเป็นกลุ่มใหญ่ก็จะรู้สึกมีความเป็นนามธรรมสูงกว่า ส่วนกลุ่มเล็ก ๆ จะมีลักษณะความเป็นนามธรรม หรือความเป็นจินตนาการต่ำกว่า

อัตลักษณ์ของบุคคล ในทางจิตวิทยาสังคม หมายถึง ความสำนึกของแต่ละบุคคลว่าตนเองมีความแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไร ส่วนในทางจิตวิทยาการแพทย์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะดังกล่าวนี้จะช่วยให้ผู้อื่นสามารถบ่งชี้ความเป็นบุคคลนั้น ๆ ได้ De Lavita (อ้างถึงใน Hoult, 1969) อธิบายว่า

อัตลักษณ์เป็นคำตอบของคำถามที่ว่า “ฉันคือใคร” และ “ฉันคือใครในสายตาผู้อื่น” นักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้นิยาม “อัตลักษณ์” ว่า

Conger (อ้างถึงใน ธงชัย สมบูรณ์, 2549: 40) ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ของตนเป็นสภาวะที่บุคคลยอมรับตนเองแตกต่างจากผู้อื่น ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากการบูรณาการระหว่างประสบการณ์ในอดีตกับสภาพปัจจุบันในลักษณะของความต่อเนื่องกันไปอย่างคงที่สม่ำเสมอ Mark Liechty กล่าวว่า อัตลักษณ์คือ ความสำนึกของบุคคลว่าตนสังกัดอยู่ในขอบเขตของบทบาทและแนวทางที่เป็นอยู่แบบใดทางสังคม Hodgson และ Fischer กล่าวว่า อัตลักษณ์ เป็นพัฒนาการของการตระหนักรู้ของคนคนหนึ่งว่าเขาเป็นใคร และเขาเป็นอะไร

โดยสรุป อัตลักษณ์ของบุคคลหนึ่งเป็นการมองตนเองเพื่อตอบคำถามว่า “ฉันคือใคร” และ “ฉันเหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร” โดยที่ลักษณะนั้นดำรงอยู่ในตนเองอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละบุคคลจะสามารถมองตนเองได้หลายแง่มุม ขึ้นอยู่กับเราเป็นสมาชิกในหน่วยงานใดของสังคมแต่ละหน่วยของสังคมเราก็จะมีบทบาทแตกต่างกันออกไป “อัตลักษณ์” อาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล (Individual Identity)
2. อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity)
3. อัตลักษณ์องค์กร (Corporate Identity)
4. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity)
5. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity)

เมื่อกล่าวถึงอัตลักษณ์ปัจเจกบุคคล (Individual Identity) บุคคลหนึ่ง ๆ จะมีหลายอัตลักษณ์ ซึ่งก็คือ การมองตนเองในแง่มุมต่าง ๆ ในฐานะสมาชิกหน่วยหนึ่งในสังคม บุคคลหนึ่ง ๆ จะมองตนเองในหลาย ๆ แง่มุม ตัวอย่างเช่น นายธงชัย มองตนเองว่า เป็นคนไทย เป็นคนอีสาน จังหวัดมหาสารคาม เป็นผู้ชาย เป็นอาจารย์ เป็นพุทธศาสนิกชน ซึ่งการมองตนเองในแง่มุมต่าง ๆ ของนายธงชัย ก็คือ อัตลักษณ์ในแง่มุมต่าง ๆ ของนายธงชัย นั่นเอง (ธงชัย สมบูรณ์, 2549)

ลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์ คือ เป็นเรื่องของการใช้ สัญลักษณ์ (symbol) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ จะกระทำโดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ ในอีกด้านหนึ่งอัตลักษณ์ก็ยังเกี่ยวข้องกับ มิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเราอย่างมาก ทั้งในด้านของอารมณ์ ความรู้สึกเรา เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลกและปริณิชนของอัตลักษณ์และตัวตัวที่มันซ้อนทับกันอยู่ จึงมีการจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์เป็น 2 ระดับ คือ ระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Individual Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ที่จะใช้แสดงตน เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และระบบคุณค่าที่ติดตัวมา ความเป็นพ่อ ความเป็นเพื่อน ความเป็นสามีภรรยา เข็มสภาคณาจารย์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ผ้าที่พันคอของทีมฟุตบอล ภาษาหรือบางทีอาจเห็นได้จากเสื้อผ้าที่ใส่ สัญลักษณ์และการสร้างภาพแทนความจริง (representation) เป็นสิ่งสำคัญในการแสดงให้เห็นแนวหรือที่เราอัตลักษณ์ร่วมกับบุคคลบางคนและการแยกแยะตัวเราด้วยการสร้างความต่างจากคนอื่น ในความเข้าใจนี้เอง แม้ว่าในฐานะของบุคคลเราควรจะยอมรับในอัตลักษณ์ต่าง ๆ อย่างตั้งใจ อัตลักษณ์เหล่านั้น ยังเป็นผลผลิตที่สำคัญของสังคมที่เราอาศัยอยู่และความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น อัตลักษณ์จึงได้จัดเตรียมการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับโลกที่เราอาศัยอยู่ นอกจากนี้ อัตลักษณ์ยังรวมถึงเรื่องราว “ฉันมองตัวฉันเองอย่างไร และคนอื่นมองฉันอย่างไร” มันเข้าไปเกี่ยวกับตัวตน (self) และสิ่งที่อยู่ภายใน มันเป็นการกำหนดตำแหน่งที่ระลึกจากสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่คนอื่นรับรู้ด้วย ไม่ใช่แค่เรารับรู้เท่านั้น อย่างไรก็ตามการที่เรามองตัวเราอย่างไรและคนอื่นมองเราอย่างไร มันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

ในประเด็นที่ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อมานั้นคือ อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า อัตลักษณ์ถูกก่อตัวขึ้นมาโดยการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล ในบุคคลหนึ่ง ๆ ก็จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และเมื่อบุคคลยอมรับในอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่ง ในขณะเวลานั้นมันมีกระบวนการที่แตกต่างกันในการแทนที่ ในขณะที่บุคคลทำการกำหนดตำแหน่งของตนเอง และถูกกำหนดตำแหน่งในทางสังคม กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้คำนึงถึงจุดเน้นที่ความแตกต่าง ความหลากหลายในการสร้างอัตลักษณ์ที่เท่าเทียมกับการตั้งคำถามว่า อัตลักษณ์ทั้งหลายนี้ ได้เชื่อมโยงกับสังคมได้อย่างไร การมุ่งเป้าหมายไปที่ความสำคัญต่อมุมมองทางสังคมของ

อัตลักษณ์จะนำเราไปสำรวจโครงสร้างต่าง ๆ โดยผ่านชีวิตของเราที่ถูกจัดการอัตลักษณ์ต่าง ๆ ของเราที่ถูกจัดเก็บไว้เข้าที่ด้วยโครงสร้างต่าง ๆ ทางสังคมและเราก็มีส่วนร่วมในการก่อตัวของอัตลักษณ์ของตัวเองเราเองด้วยเช่นกัน (Kath, 2000)

การเปลี่ยนแปลงความหมายของอัตลักษณ์ ที่ปรากฏขึ้นมามีความสัมพันธ์อย่างมากกับการทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในบริบทของโลกาภิวัตน์ มิติเวลาที่เร่งเร็วขึ้นและมิติพื้นที่ที่คู่หัดแคบเข้ามาเพราะการปฏิวัติเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลายและซับซ้อนและรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับเวลา พื้นที่และแบบแผนการให้คุณค่า การใช้ชีวิตประจำวันมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกที่เรามีเกี่ยวกับตนเอง สิ่งที่เคยเป็นมาตรฐานของระบบคุณค่าและการนิยามอัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าทางศาสนา ค่านิยมเรื่องเพศ คุณค่าประเพณีวัฒนธรรมเก่า ๆ หรือค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนแล้วแต่กระทบกระทั่งในรูปแบบต่าง ๆ จากพลังของโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนนี้แสดงออกได้หลายลักษณะ ทั้งในระดับจุลภาคในแง่แบบแผนชีวิตประจำวันของปัจเจกชน ในแง่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จนถึงระดับที่กลายไปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เราจะเห็นได้จากขบวนการทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมใหม่ ได้เกิดขึ้นราวกับดอกเห็ดในประเทศต่าง ๆ มันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้ต้องมีการทบทวนคำว่า “วัฒนธรรม” หรือ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” กันใหม่ ขบวนการเหล่านี้ต้องการเสนอความหมายและทิศทางใหม่ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม กระบวนการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ของกลุ่มเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน

สำหรับประเด็นของอัตลักษณ์ (Identity) นั้น สิ่งที่มาควบคู่กันกับอัตลักษณ์ ก็คือ ภาพลักษณ์ (Image) หรือเอกลักษณ์ B.Lynn (อ้างถึงในกรองแก้ว วัฒนธรรมคลรัญ, 2545) กล่าวว่าไว้ว่า “อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่คุณเป็น ภาพลักษณ์เป็นสิ่งที่ผู้อื่นรับรู้ว่าคุณเป็นอย่างไร” Barker (อ้างถึงในกรองแก้ว วัฒนธรรมคลรัญ, 2545) กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ควบคู่กันไปในลักษณะที่ว่า อัตลักษณ์ทางสังคมนั้นเป็นผลผลิตที่สั่งสมมาจากการใช้วาทกรรม (Product of Discourse) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องของตัวบ่งชี้ที่มีลักษณะเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural product) เช่น อาหารไทย รำไทย แล้วยังเป็นเรื่องของ “กระบวนการทางวัฒนธรรม” (Cultural Process) เช่น การเก็บรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การรื้อฟื้น การทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์ และแนวคิดใหม่ล่าสุดในเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมก็คือกระบวนการต่อสู้ในเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นองค์ประกอบที่บอกว่า “เราเป็นใคร” (we/us) และแตกต่างจาก “คนอื่น” (they/them) อย่างไร Sarbaugh (อ้างถึงใน

กาญจนา แก้วเทพ, 2544) ได้เสนอตัวแปร 4 ตัว สำหรับวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม/หรือการพิจารณาเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมไว้คือ

1. โลกทัศน์ (worldview) โลกทัศน์เป็นชุดของความเชื่อที่เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิต เป้าหมายของชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

2. แบบแผนของบรรทัดฐาน (normative pattern) เป็นแบบแผนที่วางแนวทางในการปฏิบัติของคนในกลุ่มว่า

- ต้องทำอะไรจึงจะเป็นคนดี / ต้องไม่ทำอะไรจึงจะเป็นคนดี
- ควรจะทำอะไร จึงเป็นคนดี / ไม่ควรทำอะไรจึงจะเป็นคนดี

3. ระบบรหัส (code system) รหัสเป็นแบบแผน / กฎทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับทุกอย่างที่มีความหมาย (meaning) ไม่ว่าจะเป็นวจนภาษา อวจนภาษา สถานที่ กาลเวลา โครงสร้างสังคม ฯลฯ ตัวแปรนี้จะเกี่ยวกับการสื่อสารโดยตรง

4. ความสัมพันธ์ที่บุคคลได้รับรู้ (Perceptive relation) ความสัมพันธ์ที่บุคคลรับรู้ อาจจะมีหลายมิติ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาเพิ่มเติมจากสารนิพนธ์ของนววิศ ซึ่งกล่าวถึง เรื่อง การศึกษาอัตลักษณ์แห่งตนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

อุษา ศรีจินดารัตน์ (อ้างใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549) ให้ความหมายของอัตลักษณ์แห่งตนว่า อัตลักษณ์แห่งตนหมายถึง ความเข้าใจในตนเองว่าเป็นใคร มีความคิดในเรื่องการแสดงออกของตนเอง เพื่อการดำเนินชีวิตในแนวทางใดทางหนึ่ง ยอมรับความแตกต่างและความเหมือนกับบุคคลในเรื่องต่าง ๆ อัตลักษณ์แห่งตนพิจารณาจากความหมายแบ่งออกเป็นสองด้าน คือ ด้านโครงสร้างแห่งตนที่พัฒนาได้ดี ทำให้บุคคลปรับตัวได้และบรรลุอัตลักษณ์แห่งตน ส่วนโครงสร้างแห่งตนที่พัฒนาไม่ดี ทำให้บุคคลปรับตัวไม่ได้ ก็จะทำให้เกิดความสับสนทางอัตลักษณ์แห่งตน และด้านที่สอง คือ ด้านเนื้อหาที่บุคคลได้รับจากประสบการณ์ในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ทำให้บุคคลแสดงออกอย่างเหมาะสมตามช่วงชีวิต แล้วบุคคลก็จะบรรลุอัตลักษณ์แห่งตน จะเห็นว่าอัตลักษณ์แห่งตนมีความหมายต่างกันทั้งด้านเนื้อหา และโครงสร้างแห่งตน

Freud เชื่อว่ามนุษย์มีการพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนจะเป็นผลมาจาก 5 ปีแรกของชีวิต พัฒนาการนี้เรียกว่า พัฒนาการความพึงพอใจ แบ่งออกเป็น 5 ขั้น หากพัฒนาอย่างเหมาะสมก็จะทำให้เกิดอัตลักษณ์แห่งตนที่สมบูรณ์ หากไม่เหมาะสมเกิดสภาวะ “การติดตรึง (Fixation)” อาจติดในขั้นใดขั้นหนึ่ง ผู้ใดติดตรึงวัยใดก็จะยังคงแสวงหาความพอใจในขั้นที่ติดตรึงต่อไป แม้ว่าผ่านวัยนั้น ๆ มาแล้ว สภาพติดตรึงก่อให้เกิดบุคลิกภาพในแง่ลบ แต่มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ให้เป็นบวก หากมนุษย์สามารถรู้จักและเข้าใจตนเอง จะทำให้เกิดการพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตน

ที่สมบุรณ์ โดยจิตไร้สำนึก (Unconscious) ระดับจิตก่อนสำนึก (Preconscious) และระดับจิตสำนึก (Conscious) ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมโดยกลไกทางจิต 3 ระดับ ดังนี้

1. อิด (Id) เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด เป็นส่วนที่เป็นจิตไร้สำนึก (Unconscious) มีหลักการที่จะสนองความต้องการของตนเองเท่านั้น เอาแต่ได้อย่างเดียว และมีเป้าหมายอยู่ที่หลักแห่งความพึงพอใจ อิดจะผลักดันให้อิโก้กระทำในสิ่งต่าง ๆ ตามที่อิดต้องการ

2. อีโก้ (Ego) เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพที่พัฒนามาจากการที่ทารกได้ติดต่อกับหรือมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก มนุษย์ที่มีบุคลิกภาพปกติคือ มนุษย์ที่อีโก้สามารถปรับตัวให้เกิดการสมดุลระหว่างความต้องการของอิดและซูเปอร์อีโก้ หลักการที่อีโก้ใช้คือหลักแห่งความจริง

3. ซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ ซึ่งนอกจากทำให้เด็กชายเลียนแบบพฤติกรรมของ “ผู้ชาย” จากบิดาและเด็กหญิงเลียนแบบพฤติกรรมของ “ผู้หญิง” จากมารดาแล้ว ยังยึดหลักจริยธรรม ค่านิยมของบิดามารดาเป็นมาตรฐานในการแสดงพฤติกรรมของตนเองด้วย

การทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 ระบบในด้านลักษณะของบุคลิกภาพของคนเกิดจากการทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 นี้ พลังใดมีอิทธิพลเหนือพลังอื่น ย่อมเป็นตัวชี้ลักษณะของบุคลิกภาพของคนนั้น เช่น ถ้าพลัง Id มีอำนาจสูง บุคลิกภาพคนนั้นก็จะเป็นแบบเด็กไม่รู้จักโต เอาแต่ใจ ถ้า Ego มีอำนาจสูง คนนั้นจะเป็นคนมีเหตุผล เป็นนักปฏิบัติ ถ้า Super Ego มีอำนาจสูง ก็เป็นนักอุดมคติ (ศรีเรือน แก้วกังวาล อ้างใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549)

Freud (อ้างถึงใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549) กล่าวว่า คนไม่ลอกแบบทุกสิ่งทุกอย่างจากมนุษย์ที่เขายึดเป็นแบบ เขาคัดเลือกเอาแต่ลักษณะบุคลิกภาพที่เขาต้องการตั้งแต่เป็นเด็ก จนกว่าบุคลิกภาพของตัวเองจะลงตัว เขาได้ลอกแบบ (Identity) ลักษณะบุคลิกภาพต่าง ๆ จากคนที่เขานิยมสั่งสมกันมากมายในหลายช่วงของชีวิต ผู้ที่พัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนได้ จะนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่เหมาะสม

ทฤษฎีจิตสังคม (Psychological Theory) ของ Erikson

Erikson (อ้างถึงใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549) ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตน ด้านอารมณ์ และแรงจูงใจอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในด้านการปรับตัวในวัยรุ่น การพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนเป็นสิ่งสำคัญ (อัปสรศิริ เอี่ยมประชา, 2542 : 8) Erikson อธิบายว่าถ้าวัยรุ่นสามารถแก้ไขภาวะวิกฤตและข้อขัดแย้งได้ ทำให้เกิดบุคลิกภาพหรือลักษณะพฤติกรรมที่เหมาะสม ข้อขัดแย้งทางจิตใจมีลักษณะเป็นคู่ ๆ ทั้ง 8 ขั้นตอน Erikson เชื่อมั่นในแต่ละขั้นของวัยจะพบกับปัญหาเฉพาะ ในช่วงของวัยรุ่นเขาจะได้รับการคาดหวังจากสังคม สิ่งแวดล้อม การปรับตัว ถ้าหาก

วัยรุ่นสามารถแก้ปัญหาได้ก็จะเกิดความรู้สึกมั่นใจ เข้าใจตนเองตามจริง แต่ถ้าแก้ปัญหาไม่ได้เกิดความรู้สึกไม่คิดดีตัวทำให้เกิดการติดขัดของพัฒนาการ

Erikson แบ่งพัฒนาการของมนุษย์ 8 ขั้น ดังนี้ กล่าวถึงลักษณะความขัดแย้งทางจิตใจ และสังคมในแต่ละขั้นดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ความไว้วางใจ (Trust vs. Mistrust) เป็นขั้นของทารก เด็กต้องการความรักและความอบอุ่น ต้องการอาหารอย่างเหมาะสมเพียงพอและสม่ำเสมอ ถ้าเด็กได้รับสิ่งเหล่านี้เพียงพอก็จะทำให้เกิดความมั่นใจ ไว้วางใจในสภาพแวดล้อมของตน ตรงกันข้ามถ้าเด็กขาดสิ่งเหล่านี้ จะให้รู้สึกหวาดหวั่น รู้สึกไม่ไว้วางใจสภาพแวดล้อมของตน

ขั้นที่ 2 ความเป็นตนของตัวเองอย่างอิสระ- ความสงสัยไม่แน่ใจตัวเอง (Autonomous vs. Shame and Doubt) อยู่ในช่วงวัย 2 – 3 ปี เป็นวัยที่เดินได้ สามารถที่จะพูดได้ ความเจริญเติบโตด้านร่างกายช่วยให้เด็กมีอิสระ ฟังตนเองได้ อยากรู้ อยากเห็น

ขั้นที่ 3 การเป็นผู้คิดริเริ่ม - การรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilt) วัย 3 – 5 ปี เป็นวัยแห่งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อยากทำอะไรด้วยตัวเองให้สำเร็จ ถ้าเด็กได้รับการส่งเสริมอย่างถูกต้องก็จะเป็นการเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้กับเด็ก แต่ในทางตรงข้ามถ้าถูกติเตียนทุกครั้งที่ทำงานไม่เสร็จ ก็จะเกิดความรู้สึกผิด

ขั้นที่ 4 ความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ-ความรู้สึกด้อย (Industry vs. Inferiority) วัย 6 – 12 ปี มีการสำรวจสิ่งแวดล้อมเพื่อรับประสบการณ์ใหม่ ถ้าเด็กทำงานประสบความสำเร็จก็จะเกิดกำลังใจต่อไป

ขั้นที่ 5 อัตลักษณ์แห่งตนหรือการรู้จักตนเองว่าเป็นอัตลักษณ์-การไม่รู้จักตนเองหรือสับสนใจบทบาทในสังคม (Identity vs. Identity Diffusion) ในระยะนี้เป็นระยะวัยรุ่น ในบรรดาขั้นตอนแห่งความขัดแย้งทางสังคมจิตใจของมนุษย์ทั้ง 8 ขั้น Erikson เชื่อว่าขั้นนี้เป็นช่วงที่มีความขัดแย้งมีลักษณะวิกฤตยิ่งกว่าช่วงวัยอื่น ถ้าหากเกิดปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาช่วงนี้ วัยรุ่นจะมีอัตลักษณ์แห่งตนที่สับสนและกลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพสับสน ไม่มั่นคง Erikson เชื่อว่าระยะนี้ของวัยนี้กำลัง “ละทิ้งภาพของคนที่เป็เด็ก” เพื่อเข้าถึง “ภาพของคนที่เป็ผู้ใหญ่” ลักษณะนี้อาจทำให้วัยนี้เกิดความขัดแย้งด้านสัมพันธภาพกับผู้ใหญ่ เพื่อนร่วมวัย เพื่อนต่างเพศ สังคม และ ความสับสนทางจิตใจอย่างรุนแรง... หากวัยรุ่นไม่รู้จักอัตลักษณ์แห่งตนในการประสานอัตลักษณ์แห่งตนกับโครงสร้างของสังคม จะกลายเป็นวัยรุ่นที่หลงลืมตน สับสน ลักษณะนี้เรียกว่า Identity Crisis และ Identity Diffusion วัยรุ่นเหล่านี้จะเป็นคนที่ว้าวุ่น ไม่เป็นตัวของตัวเอง เหนงหงอย ขี้กังวล ตัดสินใจไม่ได้ รู้สึกตนเองถูกทอดทิ้ง อาจกลายเป็นปัญหาต่อสังคมต่อไป... อัตลักษณ์แห่งตนที่สมบูรณ์ของเด็กวัยรุ่นเมื่อสิ้นสุดวัย ได้แก่ การเห็นโครงร่างหรือตัวตนของเขาเองตามความเป็นจริง เช่น เข้าใจ

จุดค้อยและจุดเด่นของตนเอง ปรัชญาชีวิตของตน ความต้องการในชีวิตของตน การยอมรับตนเอง เป้าหมายในชีวิตของตน สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น

ขั้นที่ 6 ความใกล้ชิดผูกพัน - ความอ้างว้างตัวคนเดียว (Intimacy vs. Isolation) วัยผู้ใหญ่ตอนต้น มีจุดมุ่งหมายในชีวิตในการทำงานและความใกล้ชิดเพศเดียวกันหรือตรงข้าม ความสำเร็จวัยนี้เกิดจากการพัฒนาวัยต้น ๆ ของเขา ถ้าเขารู้จักตนเอง มั่นใจตนเองอย่างแท้จริง เขาก็จะเข้าสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตรงข้ามถ้าช่วงวัยต้นของเขาไม่รู้จักตนเอง เขาจะไม่วางใจผู้อื่น ทำให้รู้สึกอ้างว้าง

ขั้นที่ 7 ความเป็นห่วงชนรุ่นหลัง – ความคิดถึงแต่ตนเอง (Generativity vs. Stagnation) วัยแห่งความรับผิดชอบแก่ผู้ใหญ่ คือ การแต่งงานมีครอบครัว มีการรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น รู้จักบทบาททางสังคม ถ้าหากช่วงของขั้นการพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนมีความสับสนเกิดขึ้น จะทำให้ช่วงของขั้นความเป็นห่วงชนรุ่นหลังไม่สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคม จะมีแต่ความคิดถึงตัวเอง

ขั้นที่ 8 ความพอใจในตนเอง – ความสิ้นหวังและไม่พอใจในตนเอง (Ego Integrity vs. Despair) วันแห่งบั้นปลายชีวิต วัยที่มนุษย์ได้รับความสำเร็จในชีวิตสูงสุด ถ้าเขาเป็นผู้ที่มีพัฒนาการทางบุคลิกภาพดีเรื่อยมา เขาจะประสบความสำเร็จในวัยนี้ สามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลง มีความสุขกับชีวิตที่เหลืออยู่ ตรงข้ามถ้าไม่ประสบความสำเร็จ เขาจะรู้สึกท้อแท้สิ้นหวังในชีวิต

Erikson (อ้างถึงใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549) อธิบายเพิ่มเติม วัยรุ่นที่พัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนได้ จะสามารถรับรู้ตนเองตามความเป็นจริง รู้จุดค้อยและจุดเด่นของตนเอง มีปรัชญาในการดำเนินชีวิตของตนเอง ความต้องการในชีวิตของตนเอง การยอมรับตนเอง มีเป้าหมายในชีวิตของตนเอง ในทางตรงกันข้าม วัยรุ่นที่ไม่สามารถพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนจะไม่เข้าใจตนเอง ในบรรดาขั้นตอนแห่งความขัดแย้งของจิตใญ่มนุษย์ทั้ง 8 ขั้นตอน Erikson เชื่อว่า อัตลักษณ์แห่งตนเป็นช่วงที่เกิดความขัดแย้งมีลักษณะวิกฤตยิ่งกว่าช่วงวัยอื่น ถ้าหากเกิดปัญหากับพัฒนาการช่วงนี้ วัยรุ่นจะมีอัตลักษณ์แห่งตนที่สับสน กลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพสับสนไม่มั่นคง Erikson เชื่อว่าระยะของวัยรุ่นนี้กำลัง “ละทิ้งภาพของคนที่เป็เด็ก” เพื่อเข้าถึง “ภาพของคนที่เป็นผู้ใหญ่” ลักษณะนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งด้านสัมพันธภาพหรือการปรับตัวทั้งผู้ใหญ่ เพื่อนร่วมวัย เพื่อนต่างเพศ สังคม และความสับสนอย่างรุนแรง (ศรีเรือน แก้วกังวาน อ้างถึงใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549)

จากการศึกษาสรุปได้ว่า แนวคิดทฤษฎี Social Cognitive Learning Theory ของ Bandura ด้านการพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตน คือ ประสพการณ์ของความคิดทางสังคม มีบทบาทที่สำคัญต่อพัฒนาการ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ในการเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ๆ จากสิ่งแวดล้อม การเลียนแบบ การสังเกต การฝึกทักษะ เพื่อพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ ที่มีอัตลักษณ์แห่งตน

ที่เหมาะสมทั้งด้านเพศ การตัดสินใจ การยอมรับตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง ก็จะนำไปสู่ การเห็นคุณค่าในตนเอง เพื่อพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตน เพราะการเลียนแบบ การสังเกต การฝึกทักษะ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมแต่ละสิ่งจะส่งผลต่อวิถีชีวิตของเราเสมอ เลือกเลียนแบบการสังเกต การฝึก ทักษะ พฤติกรรมที่เหมาะสม และสิ่งที่ดีก็จะสามารถวางแผนพัฒนาตน มองอนาคต เข้าใจและ ยอมรับตนเองมากขึ้น

แนวคิดทฤษฎีของ Rogers (อ้างถึงใน นววิศ ดวงมีสิน, 2549: 6, 16-20, 25,27)

ที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งตน คือ การพัฒนามนุษย์ให้รู้จักการยอมรับตนเอง เป็นตัวของตัวเอง ให้เกิด การรับรู้อัตลักษณ์แห่งตน สามารถเห็นคุณค่าในตนเอง และวางแผนการดำเนินชีวิตได้อย่างมี เป้าหมายเหมาะสมกับตนเองมากที่สุด ความสอดคล้องกันของตน (Self Congruence) จะนำไปสู่ การพัฒนาอัตลักษณ์แห่งตนที่เหมาะสมของวัยรุ่น